

HISTRIA ȘI GETII ÎN SEC. II Î.E.N.

Observații asupra decretului în cinstea lui Agathocles, fiul lui Antiphilos

DE

D. M. PIPPIDI

De aproape cincizeci de ani, de când au luat ființă, săpăturile de la Histria au contribuit într-o măsură neașteptată la sporirea cunoștințelor noastre despre colonizarea greacă pe țărmul de apus al Mării Negre. În linii mari rezultatele sînt cunoscute și ar fi de prisos să le amintesc¹. Există totuși un aspect al acestor descoperiri ce se cere pus în lumină, acela că — departe de a ne fi informat numai asupra grecilor veniți să-și întemeieze cetatea în preajma gurilor fluviului de la care avea să-și tragă numele² — lucrările abia pomenite ne-au adus știri prețioase asupra mediului istoric în care s-au așezat milesienii: altfel spus, asupra geto-dacilor sălășluiți în Dobrogea cel mai tîrziu de la începutul epocii fierului.

Din acest punct de vedere, trebuie arătat că, dacă mărturiile de felul aceloră de care va fi vorba îndată se întilneau încă de la primele cercetări, ele n-au început să rețină atenția specialiștilor decît în ultimul timp, impunîndu-li-se ca unul din țelurile cele mai importante ale activității pe care o desfășoară. Abia în 1951 a început explorarea sistematică a ținutului vecin, cu scopul de a obține informații asupra locuitorilor teritoriului rural al cetății, precum și asupra legăturilor acestora cu grecii, proprietari virtuali ai pămîntului³. Abia din 1955 imensa necropolă tumulară, a cărei întindere stîrnea uimirea lui Pârvan, a prins să-și dezvăluie tainele⁴. În sfîrșit, abia în anii din urmă documente epigrafice de cel mai înalt interes, datînd

¹ Pentru cercetările întreprinse între anii 1914—1952, vezi lucrarea colectivă *Histria. Monografie arheologică*, I, București, 1954; pentru cele mai recente, rapoartele preliminare publicate în fiere an mai întii în SCIV, V—VI, apoi în *Materiale*, IV—X. De asemeni, pentru o privire de ansamblu, D. M. Pippidi, în BCH, LXXXII, 1958 (II), p. 335—350.

² Herodot, II 33: τελευτᾷ δὲ ὁ Ἴστρος ἐς θάλασσαν... τῆ Ἰστροίην οἱ Μιλησίων οἰκέουσι ἀποικοί.

³ SCIV, III, 1952, p. 269—272; IV, 1953, p. 129—135, 138—145; V, 1954, p. 100—108; VI, 1955, p. 543—548; *Materiale*, IV, p. 77—88; V, p. 318—323.

⁴ *Materiale*, IV, p. 55—69; V, p. 303—311; VI, p. 289—299; VII, p. 255—264. Cf. P. Alexandrescu și V. Eftimie, în *Dacia*, N.S., III, 1959, p. 143—164.

din epoca elenistică, au venit să ne ofere precizii despre viața politică a tracilor de la Dunărea-de-jos de-a lungul perioadei obscure ce merge din zilele lui Dromichaites pînă la ridicarea lui Burebista.

Din cele două inscripții cuprinzînd asemenea știri, una a fost studiată de mine în 1959, într-o comunicare prezentată Institutului de arheologic; textul ei se poate citi în volumul XI din Studii și Cercetări de Istorie veche¹. Cealaltă, mult mai întinsă și mai amănunțită, n-a fost dată la iveală decît în ultimul timp². E faimosul decret în cinstea lui Agathocles, fiul lui Antiphilos, aflat în săpăturile din 1930, dar — din vina descoperitorului — rămas de atunci inedit, în ciuda rarelor ecouri pe care în ultimii treizeci de ani acesta le-a lăsat să răzbată în publicațiile științifice din țară și din străinătate³. Oricare ar fi pricina unei atît de condamnabile zăbave, prețiosul text ne stă acum la dispoziție, ceea ce-mi dă puțința ca — în așteptarea comentariilor pe care nu va întîrzia desigur să le suscite — să-mi spun părerea asupra știrilor importante pe care le cuprinde și care sînt de natură să arunce o lumină nouă asupra uneia din perioadele cele mai puțin cunoscute din istoria Dobrogei.

Înainte de orice și pentru că, în ciuda reproducerii lui integrale în *Historia*⁴, documentul continuă a fi necunoscut celor mai mulți din istoricii romîni, îmi iau libertatea să redau aci textul ediției *princeps*, pentru a îngădui controlul și a înlesni apropierea pe care de bună seamă și alții decît mine vor voi să le facă⁵.

Ἔδοξε τῆι βουλῆι και τῶι δήμωι· ἐπιμηνιεύοντος Δι-
 [ον]υσίου τοῦ Βιάνορος, Ἀπολλώνιος Κλεομβρότου εἰ[π]-
 [ε]ν· ἐπειδὴ Ἀγαθοκλῆς Ἀντιφίλου, πατὴρς ὦν εὐεργ-
 [έ]του, ἀνὴρ καλὸς και ἀγαθὸς ὦν διατελεῖ περὶ τὴν π[ό]-
 5 λιν και τοὺς π[ο]λίτας, πρόθυμον ἑαυτὸν παρεχόμενο[ς]
 [έ]μ πᾶσι τοῖς τῆς πόλεως και[ρ]οῖς ἐν τε ταῖς ἀρχαῖς και [ι]
 ταῖς ἐπιμελείαις και συνεδ[ρ]εῖαις λέγων και πράσσ[ων]
 αἰετὰ βέλτ[ισ]τα δι[α]τελεῖ τῶι δήμωι· τῆς τε [πό]λεως]
 οὔσης ἐν τα[ρ]αχῆι και πειρατευ[όν]των Θραικῶν οὐκ [όλι]-
 10 γων τὴν [τε] χ[ώ]ραν και τὴν [πό]λι[ν], τ[ῶ]ν δ[ε] θ[ε]ρῶν ὄντ[ων]
 [ύ]πογύων και τῶν πολιτῶν ἐν ἀγωνίαις καθεστῶτ[ων], α[ί]ρε-
 [θ]εῖς τοξάρχης και λαβῶν στρατιώτας μισθοφόρους [δι]ε[φύ]-
 λαξε τὴν τε χῶραν και τὰ θέρη ἐποίησε[ν] τοὺς πολίτ[ας]
 [ἀ]βλαβῶς συναγαγεῖν· Θραικῶν τε τῶ[ν] πε[ρὶ] Ζ[ό]λην με-
 15 [τά] στρατοπέδου μείζον[ος] παραγ[ιν]ομ[έν]ων εἰς τε τὴν]
 Σκυθίαν και τὰς [έ]λληνας πόλεις τὰς [τα]σσομένα[ς] ὑπ[ὸ] βασι-
 λέα Ῥήμαξον, α[ί]ρ[ε]θεις πρεζβευτῆς ἀ[π]ε[δ]ήμησεν [διὰ] τῆς]

¹ SCIV, XI, 1960, p. 39–54, retipărită în limba franceză în *Studii clasice*, III, 1961, p. 53–66.

² Rev. des Ét. roumaines, V–VI, p. 180–217.

³ CRAI, 1930, p. 206 și 1933, p. 124. Cf. R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 87–90; L. Robert, Rev. Phil. XXXIII, 1959, p. 179; id., *Hellenica*, XI–XII, 1960, p. 271.

⁴ XI, 1962, p. 21–22.

⁵ Grav avariată în incendiul Universității din 1944, piatra, despre care editorul afirmă în chip greșit că ar face parte « din colecția Seminarului de Istorie veche al Facultății de Litere », se găsește în realitate la MNA (cota 565).

- πολεμίας ἔθνη πλείονα διελθὼν οὐδένα κίνδυνον ὑπ[οστει]-
 [λ]άμενος καὶ ἔπεισε τοὺς βαρβά[ρ]ους μ[ὴ μόν]ον [μὴ βιά-]
 20 σασθαι τὴν πόλιν ἡμῶν ἀλλὰ καὶ [. . .]ν[. . .] πρ[ό]τε[ρ]ον ὑπ[ὸ πει-]
 ρατῶν σ[υν]αληγμένω τω[.]ναι [. . . ὑπὸ] Ζ[ό]λ[η]ν τε]-
 ταγμένω ἀναζητήσα[ν]τας [ἀνασῶσαι π]άντα [κα]ὶ μ[ετὰ]
 [τ]ούτων ἔσπευσεν αὐτοὺς Γ[- - 10—12] ΕΙΣΙΑ.ΜΗ.ΣΙ.
 25 τὴν πόλιν δοῦναι πέντ[ε Τ ὦ]στ[ε] συνθέσθαι πρὸς τὴν [πό]-
 λιν ὑπὲρ [β]ίου μετὰ δὲ ταῦτα, ἐμβ[αλόν]των αὐτῶν εἰς τὴν χ[ώρ]-
 αν καὶ Βιζώνην μὲν πολιορκούντων τὴν τε χώραν πορθο[ύν]-
 των, τῶν δὲ θερῶν ἡμῖν ὄντων ὑπογύων, αἰρεθει[ς]
 πρεζβευτῆς καὶ ἀπο[ι]δημήσας ἐπὶ τὸ στρα[τό]-
 [π]εδον, τῶν πολιτῶν αὐτῶι πρόσταγμα δόντων [κα]-
 30 τὰ τρόπον ἐξαγοράζειν τὴν χώραν καὶ τὰ θέρη, ἔπεισε[ε]
 Ζόλτην καὶ τοὺς Θραικας, [ἀ]πὸ χρυσῶν ἐξ[ακ]οσίων, μ[ὴ ἐμ]-
 [βα]λεῖν εἰς τὴν χώραν μήτε ἐγγῆσαι τῆς πόλεως, δι' [ὃ] συνέ[βη] τοὺς
 [π]ολίτας [κ]υριεῦσαι πάντων [τ]ῶν ἀπὸ τῆς χώρας κα[ρπῶν] πά-
 λιν δὲ αἰρεθεῖς πρ[ε]ζ[β]ευτῆς εἰς τὴν Θραικὴν κ[αὶ] πρὸς
 35 [τὸ]ν ἄρχοντα αὐτῶν Ζ[όλ]την[ν], ἀ[νε]νέωσατ[ο μὲν] τὰς γε-
 [γε]νημένας ὁμολογίας καὶ συνθή[κας] πρὸς αὐτοὺς· αἰσθόμεν-
 [ος] δὲ συναγωγὴν τινα γινομένην [ν]πειρ[α]τῶν πλειό[ν]ων, ἐν[έ]-
 [δει]ξεμ [μ]ὲν τῶι Ζόλτη, ἐνεφάνισε[ν δ' ἀνε]λθὼν καὶ τοῖς πολ[ι]-
 [ταις, δ]ι' ὃ συνέβη τὴν ἐπιβουλὴν αὐτ[ῶν] ἄ[π]ρακτον [γ]ενέσ[θαι].
 40 [παραβά]ν[τ]ων δὲ τῶν Θρ[αι]κῶν τοὺς ὄ[ρ]κους καὶ τὰς ὁμο[λογίας],
 [καὶ] π[οιο]υ[μένω]ν ἐπιδρομ[ὰς] συνεχε[ῖ]ς, αἰρεθεῖς ὑπὸ τοῦ [δῆ]-
 [μο]υ στρα[τη]γὸς ἐπὶ τῆς [χώ]ρας [αὐ]τοκράτωρ, λαβὼν τ[ῶν] τε
 [π]ολιτῶν ἐ[θελ]οντάς στρατιώτας καὶ τῶν συμφεγόν[των]
 [β]αρβάρων εἰς τὴν πόλιν, διετήρησεν ἀσφαλῶς τὴν τε χώρα[ν]
 45 [κ]αὶ τὰ κτήν[η] καὶ τὰ θέρη μέχρι τῆς διαβάσεως τῆς τοῦ
 [βα]σιλέως Ῥη[μάξου]· διαβάντος τε τοῦ βασιλέως εἰς τὸ [πέ]-
 [ρα]ν, φυλακὴν δ[ὲ] διὰ τὸ δέ[ος] οὐ καταλιπόντος, ἀποστείλ[αν]-
 [το]ς δὲ ἀγγέλου[ς] καὶ ἀπ[αι]τοῦντος τὸν φόρον, τῆς χώρα[ς]
 [οὔ]σης ἐμ πολέμωι, αἰρε[θεῖς] πρεζβευτῆς καὶ ἀποδημήσα[ς]
 50 [κα]τὰ πλοῦν, ἔπεισε τὸν [βασι]λέα Ῥήμαξον δοῦναι εἰς [προ]φυλ[α]-
 [κὴν] ἰσπείης ἐκα[τ]ὸν ἐφόδου δ[ὲ] μ[ε]ίζονος τῶν Θραικῶν προσ-
 [πεσο]ύσης το[ῖ]ς προφύλαξιν κ[αὶ] ἀναχωρησάντων αὐτῶν
 [εἰς] τὸ π[έ]ραν διὰ τὸ μ[φ]όβον, τῆ[ς] τε [χ]ώρας οὔσης ἀφυλάκτου, αἰρ-
 [εθεῖς] πρεζβευτῆς πρὸς τὸν υ[ιὸ]ν τοῦ βασιλέως Φράδ[μονα],
 55 [ἔ]πεισεν αὐτὸν δοῦναι προφυλ[ακὴ]ν ἰπ[πέ]ων ἐξακοσίων οὐ[τοι]
 [δὲ] ὑπερέχοντες τῶν στρατοπ[έδ]ω[ν] κατεν[έ]ικων τόν τε [ἄρχον]-
 [τα (?)] αὐτῶν Ζόλτην κα[ὶ] π[- - - 11—12] Θραικῶν [.]

ΓΕ-----

Rîndurile 10—11, 12—13, 17—18, 18—19, 19—20, 20—21, 32, 33, 35, 37—38, 40, 41, 50—51, 51—52, 53, 55—56 sînt întregite de Maurice Holleaux. — Rîndurile 21 (σ[υν]απεγμένα), 24 (πέντ[ε Τ . . .]), 25, 54 — de Gustave Glotz. — Rîndurile 22, 42—43, 46 -- 47: întregiri de L. Robert. — Pentru o citire mai completă a rîndurilor 20—21, vezi propunerile mele mai departe, p. 143.

Traducere :

« Sfatul și Poporul au găsit cu cale; președinte al Adunării fiind Dionysios al lui Bianor, Apollonios al lui Cleombrotos a propus:

« Întrucît Agathocles al lui Antiphilos, coborîtor dintr-un părinte binefăcător al obștii, se poartă față de cetate și de cetățeni ca om vrednic și de seamă, dovedindu-și în chipul cel mai deplin, cu vorba și cu fapta, rivna față de popor, în orice împrejurare grea pentru cetate precum și în toate dregătorile, însărcinările și slujbele;

« și mai întîi, într-o vreme cînd cetatea era bîntuită de tulburări, iar traci în număr mare atacau orașul și teritoriul, cînd grînele stăteau să dea în pîrg iar cetățenii se frămîntau amarnic, (Agathocles) fiind ales căpetenie a arcașilor și strîngînd oșteni cu simbric, a știut să păzească țarinile, dînd puțință fieștecăruia să-și strîngă grînele fără vătămare;

« iar cînd traci din jurul lui Zoltes au pătruns cu oaste mare în Scitia, către orașele grecești de sub oblăduirea regelui Rhemaxos, (tot el) ales sol, a pornit în țară străină, străbătînd pămînturile mai multor noroade, și înfruntînd primejdii de tot felul a convins pe barbari nu numai să cruțe cetatea, dar și să... adunate înaintea de tîlhari... ce se aflau la ordinul lui Zoltes,... să mîntuiască toate... și împreună cu ei s-a grăbit... cetatea să plătească cinci (talanți?) pentru ca să cadă la înțelegere cu cetatea în privința hranei...

« Cînd, după acestea, aceiași (barbari) au năpădit țînutul și au prins să asedieze Bizone și să pustiască teritoriul, grînele noastre fiind (și de data aceasta) gata să dea în pîrg, ales sol și pornind spre locul unde se afla oastea, rînduit de cetățeni să răscumpere după puțință teritoriul și recolta, i-a convins pe Zoltes și pe traci, cu preț de 600 galbeni, să nu pătrundă în teritoriu, nici să se apropie de oraș, ceea ce a îngăduit cetățenilor să rămînă stăpîni pe toate grînele de pe ogoare.

« Și iarăși, ales sol în Tracia și la căpetenia acestora Zoltes, a reînnoit învoielile și înțelegerea încheiate cu ei; și simțînd (tot atunci) că se strîng laolaltă tîlhari mulți, a adus faptul la cunoștința lui Zoltes, dînd de știre și cetățenilor după întoarcerea acasă: din care pricină uneltirea a rămas fără urmări.

« Iar mai tîrziu, călcînd traci jurămintele și învoiala și tot dînd năvală (pe pămînturile cetății), ales de popor comandant cu depline puteri al teritoriului și strîngînd oșteni voluntari dintre cetățeni și barbarii adăpostiți în cetate, a păzit ogoarele și turmele și grînele pînă la trecerea (spre noi) a regelui Rhemaxos. Iar după ce regele a trecut pe malul din față, nelăsînd în urmă-i străji de teamă și trimițînd numai vestitori ca să ceară tributul, ales sol și pornind la drum pe apă, întrucît țînutul era cuprins de război, l-a convins pe regele Rhemaxos să dea spre paza cetății călăreți o sută; iar cînd traci au căzut în număr mare asupra străjerilor, iar aceștia — de frică — au fugit pe celălalt mal, lăsînd teritoriul (cetății) fără pază, trimis sol la feciorul regelui, Phradmon (?), l-a convins pe acesta să dea strajă cetății călăreți șase sute, care, întrecînd oastea vrăjmașilor, au înfrînt pe căpetenia acestora Zoltes și... »

★

Așa cum se înfățișează și în ciuda supărătoarelor lacune de care e plin¹, decretul în cinstea lui Agathocles reprezintă un izvor de primă importanță pentru

¹ O descriere a lor amănunțită, precum și alte observații în legătură cu starea actuală a stelei, îmi propun să dau cu prilejul reeditării decretului în Corpus-ul inscripțiilor histriene, în curs de pregătire.

istoria Dunării-de-jos în epoca elenistică și un document tot atât de prețios pentru istoria Histriei la începutul secolului al II-lea cum e, ca să citez o pildă, decretul în cinstea lui Aristagoras fiul lui Apaturios pentru cunoașterea vicisitudinilor aceleiași cetăți către jumătatea sec. I î.e.n. Acestea spuse, mi se pare exagerat să se pretindă, așa cum face editorul, că obscuritățile pe care noul text le cuprinde ar fi atât de mari încât « nu se pot lumina, în parte, decât prin confruntarea cu unele rare documente epigrafice, cum ar fi decretul histrian în cinstea lui Aristagoras, acel dionysopolitan în cinstea lui Acornion, ori ael olbian în cinstea lui Protogenes »¹. În realitate, dacă documentele abia înșirate pot sta alături de decretul în cinstea lui Agathocles ca amplasare și însemnătate, când e vorba de conținut acesta se cere comparat mai degrabă cu unele inscripții histriene din sec. III/II î.e.n. publicate în cursul ultimilor zece ani, al căror interes e atât de mare încât, cum mi s-a întimplat s-o scriu nu de mult, mulțumită lor « decretul în cinstea lui Agathocles, oricât ar fi de important, nu ne mai apare astăzi ca un pisc înșorit înălțându-se din beznă »².

Tochmai aceste documente, editorul decretului în cinstea lui Agathocles nu le cunoaște însă, sau nu vrea să le cunoască. Oricât ar părea de ciudat, la capătul celor treizeci de ani câți i-au trebuit ca să pregătească publicarea unei inscripții privind problemele de căpetenie ale istoriei Dobrogei în perioada elenistică, n-a găsit răgazul — nici dorința — să ia cunoștință de progresele realizate în acest domeniu de la reluarea cercetărilor arheologice în țara noastră — vara anului 1949. Informația lui se oprește în 1938, — mai precis la *Histoire ancienne de la Dobroudja* a lui Radu Vulpe, — dacă nu chiar în 1926, data apariției *Geticelor* lui Pârvan. Cu aceste scrieri în mână, socoate a dispune de suficiente informații pentru a nu mai avea nevoie să-și împingă mai departe cercetările. Greșeală de neiertat, dacă ne gândim că pînă în ultimii ani istoria coloniilor de pe țărmul dobrogean înainte de cucerirea romană era, ca să zic așa, o pagină albă. Abia începînd din 1950 documentele arheologice au sporit în așa măsură încît să ne permită a urmări liniile mari ale dezvoltării lor în epoca elenistică³, și abia prin publicarea — începînd din 1954 — a unui important lot de inscripții din Histria a devenit posibil să se vorbească în cunoștință de cauză nu numai de constituția acestei cetăți, — importantă între toate, — dar și de structura ei economico-socială în cursul aceleiași perioade, de cultele și de relațiile ei exterioare, ba chiar — cum am lăsat-o să se înțeleagă la începutul acestei expuneri — de legăturile ei cu geții de pe ambele maluri ale Dunării⁴.

În aceste condiții, o oricît de mică preocupare de adevăr trebuia să-l îndemne pe editor să confrunte decretul în cinstea lui Agathocles cu inscripțiile abia menționate, ceea ce i-ar fi îngăduit să stabilească între ele nu numai paralelisme de stil și de terminologie, dar și de conținut: cu alte cuvinte, să insereze textul în seria-i firească, singura metodă în măsură a permite să se pună în lumină particularitățile

¹ *Op. cit.*, p. 189.

² *A propos du « basileus » Rhemaxos*, în Actes de la Conférence d'Études classiques de Plovdiv (sub tipar).

³ D. M. Pippidi, în *Istoria României*, I (București, 1960), p. 176—212; de același, cf. și *XI-e Congrès international des Sciences Historiques. Résumés des Communications*, Stockholm, 1960, p. 75—76.

⁴ Pe măsura descoperirii lor, textele mai semnificative sub un raport sau altul au fost editate și comentate de mine într-o serie de studii strinse ulterior în volumul *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1958 (acum în urmă și în traducere germană: *Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit*, Berlin, 1962).

și valoarea istorică a noului document. Abaterea de la această elementară îndatorire științifică nu putea duce decât la sărăcirea comentariului, cum s-a și întâmplat, de vreme ce — cum voi căuta s-o dovedesc îndată — din lipsa oricărei referiri la inscripțiile a căror descoperire a reînnoit cunoștințele noastre despre Histria elenistică, trăsături importante ale decretului în cinstea lui Agathocles n-au putut fi măcar luate în considerație.

Ca să nu mă repet, las la o parte tot ce în noul document privește organizarea militară a Histriei în epoca preromană. Unele pasaje importante sub acest raport fiind reproduse de L. Robert în lucrările sale încă dinainte de publicarea integrală a decretului¹ (îndeosebi rîndurile 9—14 și 40—46), la rîndul meu am avut prilejul să le folosesc într-o contribuție specială². Nu voi reveni deci asupra acestui subiect, mulțumindu-mă să-mi opresc atenția asupra altor aspecte ale textului, care au nevoie fie de adăugiri, fie de rectificări.

În această ordine de idei, subliniez că unii termeni sau întorsături de frază din decretul în cinstea lui Agathocles nu sînt atît de noi în epigrafia histriană cum ni se dă a înțelege, pentru a se sublinia caracterul neobișnuit al acestui document. Astfel, substantivul *καίροι* (r. 6), în accepția de « vremuri grele din punct de vedere politic sau economic », e întrebuițat cu același înțeles în mai multe documente locale, ca decretul în cinstea lui Aristagoras fiul lui Apaturos (r. 31—32: *καὶ τὸ τρίτον τῶν αὐτῶν καιρῶν τήν τε πόλιν καὶ τήν χώραν κατεχόντων*) sau — într-un context și mai clar — în decretul în cinstea calatianului Hephastion, publicat în 1953: *συμπεριε[νεγχθεῖς] τοῖς τῆς πόλεως καιροῖ[ς τοῦς] μὲν τόκους παρῆκεν, . . . τὸ δὲ [ὀφει]λόμενον . . . σ[υνετά]ξατο κομμεῖσθαι . . . [ἐν ἔτε]σιν δυσίν*³. De asemeni substantivul *ταραχή* (r. 9), însemnînd fără îndoială posibilă o stare de nesigurantă prilejuită de frămîntări sociale⁴, apare cu această semnificație într-un important decret fragmentar publicat în 1954, în care — pentru înția oară într-un document histrian — se putea citi și o aluzie limpede la anume legături existente între locuitorii orașului grec și tracii din împrejurimi: *πρόσχωρος Θραική*⁵.

Pentru motive asupra cărora voi mai reveni în cursul acestei cercetări, asemenea legături se menționează în alte două inscripții din sec. III—II î.e.n.: un decret fragmentar⁶, a cărui noimă apare totuși limpede, de vreme ce se vorbește în el de o misiune plină de primejdii (*κίνδυνος*) îndeplinită de un necunoscut în părțile Dunării, dacă nu chiar dincolo de fluviu (r. 7: [*πε*]πρέσβευκεν; r. 6: [*πέραν*?] τοῦ ποταμοῦ), și decretul amintit înainte în cinstea celor trei soli însărcinați să trateze cu Zalmodegikos probleme de cel mai înalt interes pentru cetate. Despre rostul acestei solii, ca și despre împrejurările în care a avut loc, va fi vorba mai departe. Pentru moment, aș vrea să relev că — la fel cu misiunea lui Agathocles pe lîngă Zoltes — misiunea celor trei soli pe lîngă Zalmodegikos e descrisă ca fiind din cale afară de primejdioasă: *ταχθέντες πρέσβεις* — ni se spune — *ἀπεδήμησάν*

¹ Rev. Phil., XXXIII, 1959, p. 179; *Hellenica*, XI—XII, 1960, p. 271.

² *Despre organizarea militară a Histriei în epoca preromană*, SCIV, XIII, 1962, p. 337—347.

³ *Contribuții la istoria veche a României*, p. 34—35 = *Epigr. Beiträge*, p. 26—27 = SEG, XVIII 289.

⁴ Cf., de pildă, IPE, I² 355, r. 18—19; *Syll.*³, 684, r. 10 urm.

⁵ *Histria I*, p. 499, nr. 4 (= SEG, XVIII 291), r. 18.

⁶ *Histria I*, p. 523, nr. 14.

τε διὰ τῆς πολεμίας πάντα κίνδυνον ὑπομείναντες¹, cuvinte ce recheamă în minte r. 17–19 din decretul pentru fiul lui Antiphilos: ἀ[ίρ]εθεις πρεζβευτῆς ἀ[π]ε[δ]ήμησ]εν [διὰ τῆς] πολεμίας . . . ο[ὐδ]ένα κίν]δυνον ὑπ[ο]στειλ]άμενος . . . În ambele cazuri rezultatul favorabil al negocierilor e expus aproape cu aceleași cuvinte, într-un caz și în celălalt verbul πείθειν exprimând ideea că șefii barbari s-au lăsat convinși să acorde grecilor înlesnirile de care aceștia aveau nevoie: πᾶσαν προθυμίαν παρασχό[με]νοι ἐκομίσαντο τοὺς ὀμήρους . . . καὶ τὰς προσ-ὀδο[υ]ς] συνέπεισαν ἀποδοῦναι ἁ[ὐ]τὸν τῷ δήμῳ, în inscripția solilor (r. 9–13), fraze de comparat cu r. 19–20 din decretul în cinstea lui Agathocles: καὶ ἔπεισε τοὺς βαρβάρ[ο]υς μ[ὴ] μόν]ον [μὴ] βιά]σασθαι τὴν πόλιν ἡμῶν ἀλλὰ καὶ . . .

Asemănarea în modul de exprimare al celor două decrete merge pînă acolo încît se pune întrebarea dacă, în continuarea frazei pe care am reprodus-o, și mai precis în lacunele rîndurilor 20 și 21 ale noului document, nu se citea aceeași idee și anume că — întrecînd așteptările cele mai optimiste — Agathocles a obținut de la Zoltes mai mult decît se putea spera: restituirea către cetate a unei părți din prada pe care oastea căpeteniei trace apucase să și-o însușească. În mod normal, propoziția adversativă începînd prin ἀλλὰ καὶ n-a putut continua decît cu înșirarea concesiunilor smulse lui Zoltes de dibăcia solului, iar cît privește natura acestora e evident că trebuie să fi privit în primul rînd vitele strîine în grabă în teritoriul învadat. Așa fiind, în ciuda faptului că un examen al lespezii, care să stabilească lungimea lacunelor, nu mai e astăzi posibil², aș înclina să citesc în rîndurile 20 și 21, ținînd seamă de succesiunea ideilor și de modul de redactare al pasajului analog din stela solilor: ἀλλὰ καὶ [τὰ κτῆ]ν[η] τὰ πρ[ό]τε[ρ]ον ὑπ[ὸ] πει]ρατῶν σ[υ]ν]απηγμένα τῷ[ι] δήμῳ ἀποδοῦ]ναι . . .

Oricare ar fi adevărul în această privință, există particularități ale noului document care se lămuresc deplin numai ținînd seamă de informațiile puse la dispoziția noastră de publicațiile de texte din ultimii ani³. În această ordine de idei, nu mă voi opri aci asupra unor termeni atît de generali ca ἀρχαί οἱ ἐπιμελείαι (r. 6–7), folosiți la Histria pînă și în texte de epocă romană, ca faimosul decret în cinstea Abei, din sec. II e.n.⁴. Relev, în schimb, termenul συνεδ[ρ]εῖαι (r. 7), pe care editorul se mulțumește să-l redea prin «synédries», nu fără a aminti în legătură cu el existența *synedrilor* milesieni⁵. Cu acest prilej s-ar fi cuvenit însă amintit faptul că prima atestare sigură a colegiului de σύνεδροι la Histria se întîlnește — făcînd abstracție de decretul de la Dragomirna în cinstea arhitectului Epicrates — într-o inscripție din sec. I î.e.n. publicată în 1954: ἔδοξε τῷ [δ]ήμῳ ἐπιμηγειῶντος Φιλῶδῆ[μου] . . . οἱ σύν]εδροι εἶπαν⁶. Așa cum observam în comentariul meu, «funcția pe care synedrîi o îndeplineau la Mileet corespunde în toate privințele acleia pe care o exercitau la Atena οἱ συγγραφεῖς⁷. Cu atribuții

¹ SCIV, XI, 1960, p. 43 (= SEG, XVIII 288), r. 5–9.

² În incendiul pomenit în nota 5 de la p. 138, pe lângă sfîrșimarea marmurii într-un număr considerabil de fragmente mărunte, anevoie de repus la locul lor exact, stela a mai suferit — nu se înțelege cum — o ștergere aproape totală a scrisului pe cea mai mare parte a laturii drepte.

³ Cf. studiul meu *Știri noi despre organizarea internă a Histriei în perioada autonomiei*, în *Contribuții* . . . , p. 45–64 (= *Epigr. Beiträge*, p. 35–50).

⁴ Em. Popescu, *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 274, r. 9–10.

⁵ *Op. cit.*, p. 213.

⁶ *Histria I*, p. 508, nr. 8, r. 1–2.

⁷ Cf. U. Kahrstedt, în *RE IV A*, col. 1346.

identice colegiul se întilnește nu numai în câteva cetăți din Asia Mică, dar și în unele colonii milesiene din Marea Neagră, cărora li se adaugă acum Histria »¹.

Dar, mi se va obiecta poate, toate acestea nu-s decît observații mărunte. Există, în schimb, o problemă de maximă însemnătate pe care o pune decretul în cinstea lui Agathocles, care ar fi trebuit să rețină cu precădere atenția editorului și în privința căreia zadarnic s-ar căuta în comentariul lui o cît de superficială deslușire: aceea de a ști pentru care anume motive — în sec. II ca și în sec. III î.e.n. — cetatea de pe țărmul lacului Sinoe era atît de doritoare să întrețină raporturi bune cu vecinii săi geți încît nu dădea înapoi nici măcar în fața obligației de a le plăti tribut? — În studiul la care mă refer nu se află în această privință nici cea mai mică lămurire, în ciuda faptului că întrebarea se leagă de unele aspecte de căpetenie ale vieții politice și sociale a Histriei în epoca elenistică.

Cu ani în urmă, într-o comunicare închinată legăturilor dintre Histria și Callatis în veacurile III/II î.e.n.², atrăgeam atenția asupra faptului (neluat în seamă de istoricii Dobrogei antice, Pârvan și Vulpe) că formarea cordonului litoral ce avea să determine transformarea în lagună a golfului în fundul căruia fusese întemeiată Histria nu datează din sec. III e.n., așa cum încerca s-o dovedească regretatul nostru dascăl³, ci din sec. III î.e.n., așa cum stă scris într-un text al lui Polibiu, din care rezultă că în zilele istoricului din Megalopolis bancul de nisip căruia îi spunem astăzi Chituc se bucura de o tristă celebritate printre corăbierii greci, în lumea cărora era cunoscut sub numele de Στήθη⁴.

Nu voi reveni aci asupra pasajului, a cărui analiză am încercat-o în studiul amintit. Mă mulțumesc să subliniez faptul că apariția unui baraj aluvional, favorizînd înnisiparea portului, avea să pregătească izolarea treptată a Histriei de celelalte colonii grecești din Marea Neagră, determinînd transformarea cetății altădată comerciale în capitala unui district agricol, așa cum ni se înfățișează în bună măsură în sec. I î.e.n. în decretul în cinstea lui Aristagoras⁵, sau, într-o lumină încă mai clară, în *Hotărnicia* lui Laberius Maximus, guvernator al Moesiei Inferioare în anul 100 e.n.⁶.

În ultimul document citat, limitele teritoriului histrian recunoscute de autoritățile romane sînt indicate prin cuvintele *πάτρια ὄρια*, ceea ce îndreptățește concluzia că — măcar de la încorporarea în Imperiu a orașelor dobrogene — acestea dispuneau de *χωρα* mai mult sau mai puțin întinse, a căror exploatare constituia îndeletnicirea de căpetenie a locuitorilor. În realitate, cum socot a fi dovedit-o altădată⁷, procesul de formare a unor teritorii rurale depinzînd de cetățile grecești de pe coasta scitică e mai vechi, un *terminus ante quem* fiind oferit de stăpînirea macedoneană la gurile Dunării, altfel spus de domniile lui Alexandru și Lysimach. În zilele acestuia din urmă cetățile de pe coasta dobrogeană administrau *χωρα* pe care de aci înainte le vor revendica într-una, în ciuda faptului că de-a lungul vremii controlul lor efectiv avea să le scape nu o dată pentru a trece în miinile unor căpetenii ridicate din

¹ *Contribuții...*, p. 48 = *Epigr. Beiträge*, p. 37.

² *Contribuții...*, p. 13–44 = *Epigr. Beiträge*, p. 11–34.

³ V. Pârvan, *Zidul cetății Tomi*, în ARMSI, XXXVII, 1915, p. 543, n. 3.

⁴ *Hist.*, IV 41. Cf. *Contribuții*, p. 16–18 (= *Epigr. Beiträge*, p. 13–14) și textele citate în note.

⁵ *Syll.*³, 708, r. 26–28. Cf. *Contribuții*, p. 104 urm. = *Epigr. Beiträge*, p. 67 urm.

⁶ *Histria IV* (ARMSI, XXXVIII, 1916), p. 558, nr. 16 = SEG, I 329. Ediție nouă în *Epigr. Beiträge*, p. 134–136, cu comentariul meu *ibid.*, p. 137–153.

⁷ *Contribuții*, p. 96 urm. = *Epigr. Beiträge*, p. 60 urm.

rîndurile populației băștinașe, destul de puternice pentru a împiedica pe greci să se bucare de rodul ostenelelor lor.

Cu aceasta nu vreau să spun că teritoriile cetăților din Sciția Mică ar fi fost puse în valoare fie prin munca grecilor proprietari de κλήροι, fie cu ajutorul unei numeroase populații servile. Pentru motive pe care am mai avut prilejul să le expun, socot că numărul sclavilor (cel puțin al sclavilor agricultori) n-a fost niciodată mare în cetățile grecești de pe țărmurile Mării Negre. În schimb, am apărut întotdeauna (și informațiile aduse de decretul în cinstea lui Agathocles vin acum să-mi dea dreptate) punctul de vedere după care în cetățile dobrogene, ca în toate celelalte colonii grecești din Pont, un rol de seamă în exploatarea teritoriilor orășenești trebuie să fi revenit populației băștinașe, — în cazul nostru geților, — trăind în cuprinsul numitelor χωράι în condiții ce trebuie să se fi deosebit puțin de ale așa-numiților λαοί și πάροικοι din Asia Mică elenistică, ori de ale cunoscuților πελάται din Regatul Bosporan¹.

Măcar că explorarea teritoriului rural al Histriei e încă în prima ei fază, așezările populației băștinașe dintre Dunăre și mare încep să ne fie cunoscute². În special săpăturile de la Tariverdi au avut darul să arate că, începînd din sec. al VI-lea, a existat aci, — la 20 km în linie dreaptă spre apus de coastă, — un sat ai cărui locuitori, în cea mai mare parte adăpostiți în bordeie, dispuneau de o asemenea cantitate de ceramică de import, ioniană, încît, într-un prim moment, s-a putut pune întrebarea dacă nu e vorba de o adevărată așezare grecească³. În realitate, situația se explică lesne pornind de la presupunerea că de-a lungul perioadelor arhaică, clasică și elenistică un număr important de plugari geți au continuat să trăiască și să muncească pe ogoarele uzurpate de histrieni la o dată și în condiții ce n-au fost încă lămurite⁴. O parte din produsul muncii lor — poate cea mai însemnată — intra de bună seamă în mîinile noilor stăpîni ai pămîntului. Putem fi totuși siguri că între cele două grupe etnice trebuie să se fi stabilit cu vremea relații de colaborare, bazate pe avantaje materiale, dar și pe deprinderi dobîndite de-a lungul mai multor veacuri de trai împreună. Așa se explică faptul că grecii s-au putut menține vreme îndelungată pe o coastă unde situația lor ar fi devenit curînd imposibilă, dacă nu s-ar fi bizuit pe sprijinul unei părți măcar din populația locală. Așa se explică evenimentele relatate în decretul pentru Agathocles, potrivit căruia, cu prilejul războiului dintre histrieni și unele cete de traci venite din Sud — parte din « barbarii » sălășluiuți în χώρα au cerut îngăduința de a se adăposti în cetate, ba, alături de cetățeni, s-au și înrolat ca voluntari în trupa organizată de fiul lui Antiphilos cu scopul de a apăra « teritoriul, vitele și recolta » (r. 40—45).

Urmează cumva de aci, așa cum ar dori să ne convingă editorul documentului, că în zilele lui Agathocles, și poate chiar înainte, geții din teritoriul rural ar fi fost primiți în Histria pe picior de egalitate; că s-ar fi bucurat de drepturi politice și că încă din sec. al IV-lea un băștinaș cu numele ΟΛΑΣ s-ar fi învrednicit să ocupe în cetatea greacă o anume magistratură? — Nimic nu ne îndreptățește s-o credem. Cît privește argumentele invocate în sprijinul acestor aserțiuni, aprecierea cea mai

¹ Contribuții, p. 79 urm. Cf. *Archeologia* (Warszawa), IX, 1957, p. 91—98.

² Mai sus, p. 137, nota 3.

³ SCIV, IV, 1953, p. 131 urm. Cf. VI, 1955, p. 547—548.

⁴ În problema constituirii teritoriului rural al Histriei, pe lângă studiul meu *În jurul relațiilor agrare din cetățile pontice* (Contribuții, p. 96—112 = *Epigr. Beiträge*, p. 60—74), v. încă Em. Condurachi, *Bul. Științific*, IV, 1952, p. 59—69 și I. Stoian, SCIV, VIII, 1957, p. 183—201.

blîndă ce se poate face asupra lor e că sînt departe de a avea valoarea probantă ce li se atribuie. Prefer, totuși, să nu mă opresc astăzi asupra acestei chestiuni, despre care mi s-a mai întîmplat să scriu¹ și în privința căreia voi mai avea să-mi spun părerea. Mai necesar mi se pare să arăt că, în starea de anarhie creată în Peninsula Balcanică mai întîi de întemeierea apoi de brusca dispariție a regatului celt din Tyllis², bunăstarea cetăților grecești de pe țărmul de apus al Mării Negre nu depindea decît în parte de legăturile prietenești sau ostile pe care le întrețineau cu băștinășii din propriul teritoriu. Într-o măsură încă mai mare locuitorii acestor colonii trebuiau să țină seamă de triburile libere, trăind în regimul democrației militare și practicînd în relațiile cu grecii o politică inspirată de concepția de viață pe care Herodot avusese prilejul s-o noteze la tracii din vremea lui: γῆς δὲ ἐργάτην ἀτιμώτατον τὸ ζῶειν ἀπὸ πολέμου καὶ ληιστύος κάλλιστον³.

Conformîndu-se acestor practici, firești la popoare aflate pe aceeași treaptă de dezvoltare social-economică și comune triburilor trace din întreaga Peninsula Balcanică în ultimele veacuri f.e.n., geții din Dobrogea, asemenea tracilor din Tracia propriu-zisă, exercitau asupra coloniilor de pe litoral o presiune în multe privințe asemănătoare cu cea pe care, ca să citez o pildă, locuitorii Bizanțului o sufereau din partea vecinilor lor barbari și în legătură cu care citim în Polibiu: «... stăpîni ai unui pămînt din cele mai roditoare, după ce s-au trudit să-l muncească iar belșugul roadei crește peste măsură de frumos, iată că se înfățișează barbarii: o parte din recoltă o distrug, alta o culeg și o iau cu dinșii. Iar bizantinii, nemîngiați de frumusețea roadelor irosite sub ochii lor, osebit de osteneala și de cheltuiala reînnoite an de an, suportă greu o soartă atît de apăsătoare»⁴. Urmarea directă a acestei stări de lucruri, prelungită timp de mai multe veacuri, ne e și ea descrisă de istoricul din Megalopolis în termeni pe care am mai avut prilejul să-i citez, dar pe care nu mă pot dispensa de a-i reproduce, dat fiind că oglîndesc o stare de lucruri în multe privințe asemănătoare cu cea înfățișată în decretul pentru Agathocles. Într-adevăr, aflăm din capitolul 45 al cărții a IV-a a *Istoriilor*, «chiar dacă, pregătindu-se înde lung, (bizantinii) izbutesc să-și înfrîngă vreodată vrăjmașii, să pună capăt luptelor nu pot, din pricina mării mulțimi a gloatelor și a conducătorilor (traci). În locul unei căpetenii înfrînte, alți trei mai amarnici vin și le atacă teritoriul. Iar dacă, resemnîndu-se și căzînd la pace, se învoiesc să plătească tribut, nici așa nu folosese mare lucru, căci pentru cel mai mic dar făcut unuia, își găsește pe dată cinci dușmani noi»⁵.

¹ *Epigr. Beiträge*, p. 54, n. 26.

² Vulpe, *Hist. anc. de la Dobroudja*, p. 87 urm.; A. Popescu, în *Anal. Univ. București, Științe sociale, Istorie*, 5, 1956, p. 25 urm.; acum în urmă și Chr. Danoff, în *RE*, Suppl. IX, col. 1015—1016.

³ *Hist.*, V 6.

⁴ *Hist.*, IV 45: ἔχοντες γὰρ χώραν γενναιοτάτην ὅταν διαπονήσωσι ταύτην καὶ γένηται τὸ τῶν καρπῶν πλῆθος τῷ κάλλει διαφέρον, κάπειτα παραγεννηθέντες οἱ βάρβαροι τοὺς μὲν καταφθείρωσι, τοὺς δὲ συναθροίσαντες ἀποφέρωσι, τότε δὲ χωρὶς τῶν ἐργῶν καὶ τῆς δαπάνης καὶ τῆν καταφθορὰν θεώμενοι διὰ τὸ κάλλος τῶν καρπῶν σχετλιάζουσι καὶ βαρέως φέρουσι τὸ συμβαῖνον.

⁵ Pentru o mai mare precizie, dau aci și textul grec al rîndurilor traduse în text: οὕτε γὰρ παρασκευασάμενοι καὶ κρατήσαντες αὐτῶν εἰσάπαξ ἀποτρίψασθαι τὸν πόλεμον οἱοὶ τῆσι διὰ τὸ πλῆθος καὶ τῶν ὄχλων καὶ τῶν δυναστῶν· ἐὰν τοῦ γὰρ ἑνὸς περιγέωνται, τρεῖς ἐπιβαίνουσιν ἐπὶ τῶν τούτων χώραν ἄλλοι βαρύτεροι δυνάσται. Καὶ μὴν οὐδ' εἰζαντες καὶ συγκαταβάντες εἰς φόρους καὶ συνθήκας οὐδὲν ποιοῦσι πλέον· ἂν γὰρ ἐνὶ πρόωται τι, πενταπλασίους δι' αὐτὸ τοῦτο πολέμιους εὕρισκousi.

De câte ori trebuie să se fi produs situații asemănătoare în istoria coloniilor de pe țărmul apusean al Mării Negre, spre sfârșitul perioadei elenistice, nu-i greu de închipuit. Și, într-adevăr, decretul din Sestos în cinstea lui Menas, fiul lui Menes¹, alături de alte texte pe care voi avea prilejul să le citez, ne permit să înțelegem că pentru a face față pretențiilor formulate de vecini, aceste cetăți aveau de ales între trei posibilități: lupta deschisă, cu riscurile și sacrificiile legate de o atare hotărâre; acorduri negociate — fie și cu o parte din căpeteniile de trib care le amenințau securitatea; în sfârșit, mai rar, protecția vreunui βασιλεύς puternic, în stare să inspire respect dinaștilor de mai mică importanță și, la nevoie, să-și impună voința cu armele.

În oricare din aceste cazuri grecii trebuiau să plătească, și poate că nu e greșit să se caute originile crizei prin care trece economia cetăților din Pontul Stîng spre sfârșitul epocii elenistice tocmai în această obligație grea și ineluctabilă. Stingherind activitatea productivă a locuitorilor, nevoiți să trăiască într-o stare de permanentă alarmă; împiedicîndu-i să-și exploateze loturile, izvor principal dacă nu exclusiv al bunei lor stări, situația la care mă refer nu putea lipsi de a prilejui în fiecare din cetățile vizate o stare de lucruri ale cărei manifestări sînt pretutindeni aceleași: lipsă de fonduri în vistieriile reduse la expediente pentru a putea face față nevoilor celor mai elementare ale vieții obștești², o anevoință crescîndă întîmpinată de autorități în procurarea cerealelor necesare întreținerii populației.

Ultima împrejurare, cu totul surprinzătoare într-o parte a lumii vechi ce se învrednicise veacuri de-a rîndul de faima de a fi unul din grînarele Greciei metropolitane, ne era cunoscută mulțumită unei mărturii a lui Polibiu, care, vorbind de condițiile de viață ale coloniilor din Marea Neagră către vremea cînd își scria opera, nu uită să noteze că în unele cazuri acestea erau nevoite să importe grîu: σίτω δ' ἀμείβονται (scil. οἱ κατὰ τὸν Πόντον τόποι), ποτὲ μὲν εὐκαιρῶς διδόντες ποτὲ δὲ λαμβάνοντες³. Totuși, această indicație n-avea să devină inteligibilă pentru noi decît în ultimul timp, cînd tot mai multe inscripții au venit să ne arate în ce măsură — spre sfârșitul epocii elenistice — problema aprovizionării ajunsese să constituie o preocupare permanentă pentru autoritățile locale, dezvăluindu-ne totodată cauzele adînci ale acestui fenomen. Ca să mă restrîng la Histria, și fără a intra în amănunte cercetate altădată cu răgaz, amintesc că decretul cunoscut în cinstea negustorului cartaginez lăudat pentru meritul de a

¹ OGI, 339, îndeosebi r. 54 urm.: θελουμενων ἡμ[ῶν] ἐξ ἐτῶν πλειόνων διὰ τε τὰς Θρακικῶν ἐπιδρομὰς καὶ τοὺς περιστάντας τὴν πόλιν πολέμους, ἐν οἷς ἀπήχθη μὲν τὰ ἀπὸ τῶν ἀγρῶν πάντα, ἀπορος δὲ ἡ πλείστη χώρα ἐγένετο, ἀλ' ἐπιγιγόμεναι κατὰ τὸ συνεχὲς ἀφοραὶ τοῦ σίτου εἰς ἀπορίαν κατὰ κοινόν τε τὸν δῆμον ἡγαγον καθ' ἰδίαν τε ἕκαστον τῶν πολιτῶν... κτλ.

² La Histria, în sec. II, din lipsă de fonduri în casa publică, dobînzile unui împrumut de 300 stateri contractat de cetate la un calatian, Hephæstion al lui Matris, ajung să întrecă cu mult suma împrumutată, cum rezultă din decretul publicat și studiat de mine în *Contribuții*, p. 13—44 (= *Epigr. Beiträge*, p. 11—34), reeditat acum și în SEG, XVIII, 289. O situație asemănătoare se întîmplă în zilele lui Protogenes la Olbia, unde, din cauze ce nu se deosebesc în esență de cele de la Histria, odoarele sfinte ale cetății sînt zălogite la un cămătar pentru neînsemnata sumă de 100 stateri de aur: τῶν τε ἀρχόντων θέντων τὰ ἱερὰ ποτήρια εἰς τὴν τῆς πόλεως χρεῖαν πρὸς Πολύχαρμον πρὸς χρυσοῦς ἑκατὸν καὶ οὐκ ἔχόντων λύσασθαι, ... αὐτὸς (scil. Προτογένης) ὑπεραπόδους τοὺς ἑκατὸν χρυσοῦς ἐλύσατο (IPE I² 32, fr. A, r. 15—20).

³ *Hist.*, IV 38, 5. Cf. Rostovtzev, *Social and Economic History of the Hellenistic World*, Oxford, 1941, II, p. 674—675; III, p. 1462, n. 20.

fi cedat cetății o încărcătură de grâu în condiții avantajoase¹ datează din prima jumătate a sec. al II-lea, dar că încă din sec. al III-lea situația cetății era de așa natură încât devenise necesară organizarea unui serviciu de aprovizionare a populației, funcționînd cu ajutorul bănesc al evergeților de toată mîna. Aluzii mai mult sau mai puțin explicite la instituția numită *σιτωνία* se citesc într-o serie de inscripții din sec. III/II și cu deosebire în decretul în cinstea unui preot al Zeilor din Samothrake, *Διονύσιος* [*Ἴσ*]τρού², lăudat pentru meritul de a fi împrumutat vistieriei o sumă importantă menită să asigure — prin constituirea de rezerve de grîne — ceea ce textul numește «hrana și mîntuirea populației» (*τροφὴν καὶ σωτηρίαν τοῦ δήμου*).

Nu insist asupra altor aspecte ale crizei abătute asupra Histriei elenistice³. E de ajuns să relev că, măcar în parte, aceasta era provocată de schimbările petrecute în structura societății indigene din Dobrogea, și îndeosebi de presiunea exercitată asupra cetăților de pe litoral de geții și tracii deveniți conștienți de propria lor forță și, totodată, de slăbiciunea adversarului. Nu e desigur o întimplare faptul că, la o dată ce corespunde aproximativ întîiilor mențiuni într-un document histrian ale greutăților întîmpinate de populație în domeniul aprovizionării, Zalmodegikos face orașului favoarea de «a-i restitui veniturile». Tot așa cum nu poate fi o întîmplare împrejurarea că vremea cînd cutare everget se mîndrește de a-și fi ferit concețtenii de foame e tocmai cea descrisă în decretul de cinstire a lui Agathocles, ale cărui indicații cu privire la starea Histriei în sec. II confirmă întru totul impresia lăsată de parcurgerea inscripțiilor publicate începînd din 1954.

În această privință se poate merge pînă a afirma că — cu excepția numelor proprii și a cîtorva amănunte ce nu puteau fi desigur imaginate — nici una din informațiile de ordin general oferite de documentul pe care-l analizăm nu e pe de-a-ntregul nouă. Nici incursiunile — *ἐπιδρομαί* (r. 41), al căror invariabil efect era de a împiedica pe locuitorii domeniului orașenesc de a-și vedea liniștiți de treburi; nici așa-numiții *πειράται* (r. 9, 37), strecurîndu-se pe neașteptate, grăbiți să culeagă cît mai multă pradă înainte ca apărătorii teritoriului să fi prins de veste; nici amenințarea repetată an de an de a distruge holdele în preajma recoltei (r. 11, 27, 30), spre desperarea proprietarilor de loturi, — nimic din toate acestea nu e nou în ochii istoricului regiunilor pontice, deprins să vadă aceleași cauze pricinuind aceleași urmări în relațiile dintre greci și tracii ori în acele dintre greci și sciți, pe țarmul apusean ca și pe țarmul septentrional al Mării Negre.

Există totuși un aspect al situației ce se cere subliniat, cu toate că și în acest caz nu-i vorba de un fenomen necunoscut în raporturile dintre coloniștii greci și

¹ *Dacia*, III — IV, 1927/32, p. 400, nr. 3, r. 3: [ὁ δεῖνα Διοσκουρί]δου Καρχηδό-ν[ιος σίτον μεταπεμπόμενος] εἰς τὴν πόλιν, παρακληθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ τοῦ δήμου...]. Cum am mai scris-o cu alt prilej (*Dacia*, N.S., V, 1961, p. 310, n. 15), nu mi se pare fericită întregirea documentului încercată de J. Șifman, VDI, LXVI, 1958, p. 118 — 121.

² *Dacia*, N.S., V, 1961, p. 308. Alte știri despre organizarea *sitoniei* la Histria, în *Contribuții*, p. 30, 61 urm. (= *Epigr. Beiträge*, p. 24, 47 urm.).

³ În această ordine de idei, important de reținut e mai ales faptul că nu ne găsim înaintea unor neajunsuri explicabile prin împrejurări locale (care, evident, nu lipsesc, dar nu sînt decisive), ci a unui fenomen comun cetăților pontice în general, de-a lungul ultimelor secole ale epocii elenistice, cum am încercat s-o dovedesc în mai multe rînduri în studiile mele. Cf. *Contribuții*, p. 40 urm., 60 urm. (= *Epigr. Beiträge*, p. 31 urm., 46 urm.) și, pentru situația la Olbia, N. V. Șafranskaia, VDI, 1951, 3, p. 9 urm.

vecinii lor pontici. Fac aluzie la faptul că, departe de a se fi redus mereu și pretundenii la o stare de neînduplecată dușmănie, aceste relații par să fi îmbrăcat nu o dată forma unor acorduri de durată, chiar dacă repuse în discuție ori de câte ori o schimbare sta să se producă în echilibrul de forțe sau în configurația politică a regiunilor amintite. Asemenea acorduri — pomenite în texte sub numele de *συνθήκαι*, cînd nu sub acel de *ὁμολογίαι* — ne erau și ele cunoscute uneori din izvoare literare, altele din inscripții. Nu se poate trece cu vederea, în această ordine de idei, înțelegerea încheiată la sfîrșitul sec. al IV-lea între coloniile din Scitia Mică și barbarii vecini în scopul de a lupta împotriva lui Lysimach, stăpînul din acel moment al Dobrogei¹. În veacul următor, bizanținii cad la învoială cu celtii din Tylis pentru a-și pune la adăpost de incursiuni cetatea și teritoriul. Informațiile păstrate de Polibiu cu privire la tributul pe care cei dintii erau înuțiți să-l plătească celor din urmă (și pe care galații aveau să-l sporească succesiv pînă la cifra fabuloasă de 80 talanți anual²) sînt deosebit de prețioase nu numai în măsura în care ne fac cunoscută starea precară a finanțelor Bizanțului la sfîrșitul secolului al III-lea, dar, mai ales, pentru că prin precizia și claritatea lor ne permit să interpretăm corect situații pe care laconismul ori starea fragmentară a documentelor epigrafice nu ne-ar fi permis să le înțelegem.

Dacă, bunăoară, tratatul dintre Sadalas și Mesambria³ ne-ar fi parvenit întreg, e limpede că alături de prescripții privitoare la soarta corăbiilor naufragiate pe tărîmul controlat de rege am fi citit în el și altele, garantînd mesambrienilor libera folosință a propriului teritoriu. Tot așa, dacă decretul din Apollonia în cinstea lui Rhaiscuporis, fiul unui βασιλεύς Cotys altminteri necunoscut, n-ar fi redus la cîteva frînturi⁴, am fi putut desigur afla cu amănunte că odrasla regală fusese obligată să trăiască printre greci pentru a garanta cu propria-i persoană înțelegerea încheiată între Cotys și orașul de pe coastă: *ἐξαπ[ω]σταλεις ὑπὸ τοῦ πατρὸς καθ' ὁμήρειαν*.

Dar, ca să revenim la tribulațiile Histriei de-a lungul aceleiași perioade, am semnalat mai sus faptul că în inscripții fragmentare din sec. al II-lea se surprind aluzii la negocieri purtate de împuțerniciți ai cetății cînd cu barbari din ceea ce un document contemporan numește *πρόσχωρος Θραική*, cînd cu alții, așezați undeva în direcția «fluviului»⁵. Într-o inscripție dobrogeană, termenul nu poate însemna decît «Dunărea», și e tocmai înțelesul pe care în sec. I i-l atribuie decretul pentru Aristagoras, fiul lui Apaturios, acolo unde ni se spune despre acesta că din

¹ Diodor, *Bibl. hist.*, XIX 73, 2: Καλλαντιανοὶ κατοικοῦντες ἐν τοῖς ἐν ἀριστερᾷ μέρσει τοῦ Πόντου καὶ φρουρὰν ἔχοντες παρὰ Λυσιμάχου ταύτην ἐξέβαλον καὶ τῆς αὐτονομίας ἀντείχοντο. ὡσαύτως δὲ τὴν τε τῶν Ἰστριανῶν πόλιν καὶ τὰς ἄλλας τὰς πλησιοχώρους ἐλευθερώσαντες συνέθεντο συμμαχίαν ὡς κοινῇ πολεμεῖν τῷ δυνάστη· προσελάβοντο δ' εἰς τὴν φιλίαν τῶν τε Θρακῶν καὶ Σκυθῶν τοὺς ἰσοροῦντας, ὥστε τὸ πᾶν εἶναι σύστημα βάρους ἔχον καὶ δυνάμενον ἄδραϊς δυνάμεσιν ἀντιτάσσεσθαι.

² *Hist.*, IV 46, 3—4: κρατήσαντες τῶν Θρακῶν, καὶ κατασκευασάμενοι βασιλῆιον τὴν Τύλιν, εἰς ὄλοσηρῆν κίνδυνον ἦγον τοὺς Βυζαντίους. Κατὰ μὲν οὖν τὰς ἀρχὰς ἐν τοῖς ἐφόδοις αὐτῶν . . . δῶρα διετέλουν οἱ Βυζάντιοι διδόντες, ἀνὰ τρισχιλίους, καὶ πεντακισχιλίους, ποτὲ δὲ καὶ μυριάσις χρυσοῦς . . . Τέλος δ' ἠναγκάστησαν ὑγδοήκοντα τάλαντα συγχωρῆσαι φόρον τελεῖν κατ' ἐνιαυτόν . . .

³ IGB, I 307. Cf. G. Mihailov, BIAB, XIX, 1955, p. 149—165, și observațiile lui L. Robert, *Rev. Phil.*, XXXIII, 1959, p. 216.

⁴ IGB, I 389. Cf. G. Mihailov, în *Athenaeum*, XXXIX, 1961, p. 41.

⁵ *Histria I*, p. 498, nr. 4 și p. 523, nr. 14.

însărcinarea concetățenilor săi a îndeplinit mai multe misiuni... πρὸς τοὺς κρατουέντας τῆς χώρας καὶ τοῦ ποταμοῦ βαρβάρους¹. Cît privește rostul acestor călătorii, putem fi siguri că nu ne înșelăm presupunînd că în cele mai multe cazuri trebuie să fi avut ca scop aranjamente menite să asigure cetății libera folosință a posesiunilor ei teritoriale.

Sub acest raport, decretul în cinstea celor trei πρόσβεις trimiși să negocieze cu Zalmodegikos ne-a adus știri prețioase, dîndu-ne puțința să cunoaștem două din problemele pe care solii erau trimiși să le rezolve: repatrierea unui mare număr de ostateci (ὁμήρους ὄντας πλείους ἢ ἐξήκοντα) și restituirea către cetate a unor venituri pe care documentul se mulțumește să le indice cu un termen general: τὰς προσόδους συνέπεισαν ἀποδοῦνα[ι α]ὐτὸν τῶι δῆμωι². Așa fiind, și ținînd seamă de ansamblul situației istorice în lumea tracă la sfîrșitul sec. al III-lea, am crezut a putea susține:

1° că între Zalmodegikos și colonia milesiană de la gurile Dunării a trebuit să existe o înțelegere potrivit căreia, în schimbul unui φόρος anual sau a altor vărsăminte periodice, căpetenia getă garanta histrienilor exploatarea nestingherită a teritoriului orășenesc, poate chiar circulația liberă a oamenilor și a mărfurilor în ținuturile de el stăpînite;

2° că o astfel de învoială între un dinast localnic și locuitorii unui oraș grec nu constituie cîtuși de puțin un fapt izolat, dat fiind că mențiunea unor acorduri analoge stăruie în inscripții descoperite fie pe țărmul de nord, fie pe cel de apus al Mării Negre;

3° că, în aceste condiții, trebuie să ne așteptăm ca descoperiri ulterioare să ne aducă noi deslușiri asupra raporturilor existînd în epoca elenistică între coloniile grecești de pe litoralul dobrogean și căpetenii gete de pe ambele maluri ale Dunării.

De cînd aceste rînduri au fost scrise, așteptarea pe care o exprimă a fost în bună măsură împlinită prin publicarea decretului în cinstea lui Agathocles, a cărui bogată motivare aruncă lumini interesante asupra situației interne ca și asupra relațiilor externe ale Histriei în preajma anului 200. Ca să mă opresc numai asupra legăturilor din afară, trebuie să observ că toate noile informații întăresc culorile întunecate în care -- pornind de la documente epigrafice mai de mult cunoscute -- am schițat situația orașelor pontice la sfîrșitul epocii elenistice. Importanța primordială acordată punerii în valoare a teritoriilor orășenești (altfel spus caracterul precumpănitor agricol al economiei fiecăruia), ca și pedicile întîmpinate în strădania de a-și asigura existența, — trăsături proprii, între altele, situației Histriei în ultimele veacuri i.e.n., — dobîndesc un relief extraordinar în lumina precizărilor aduse de documentul aci analizat. În special anarhia politică instaurată în lumea tracă după desființarea de macedoneni a primului stat odrys (agravată, la sfîrșitul sec. III, prin dispariția regatului celt din Tylis) se reflectă în decretul în cinstea lui Agathocles într-un chip care recheamă în minte tragica luptă susținută de Bizanț pentru apărarea teritoriului împotriva atacurilor repetate ale barbarilor vecini. O dată asistăm la incursiunile unor bande de jefuitori numiți în text *πειράται*, care nu ascultă de vreo autoritate superioară și pe care redactorul documentului îi deosebește cu grijă de trupele mai mult sau mai puțin regulate comandate de

¹ *Syll.*³, 708, r. 44—46. Cf. *Syll.*³, 762, r. 22—24.

² *Epigraphische Beiträge*, p. 78 (= SEG, XVIII 288), r. 9—10 și 11—13.

Zoltes. Acești « tâlhari » izbesc în cete mici și principala lor păsă de izbîndă stă în rapiditatea cu care se mișcă. Altfel, e de ajuns să se dea alarma pentru ca detașamentul de arcași-mercenari comandați de Agathocles să izbutească a-i pune pe fugă, salvînd recolta: [δι]ε[φύ]λαξε τήν τε χώραν καὶ τὰ θέρη ἐποίησε[ν] τοὺς πολίτ[ας ἀ]βλαβῶς συναγαγεῖν (r. 12—14). Și iarăși: αἰσθόμεν[ος] δὲ συναγωγὴν τινα γινομένη[ν] περ[ὶ] αὐτῶν πλείω[ν]ων, ἐν[έδει]ξε μ[ὲν] τῶι Ζόλτηι, ἐνεφάνισε[ν] δ' ἀνε[λ]θῶν καὶ τοῖς πολ[ι]ταῖς, δι[ὲ]ν ὁ συνέβη τήν ἐπιβουλήν αὐτ[ῶν] ἀ[π]ρακτον [γ]ενέσ[θαι] (r. 36—39).

Față de astfel de πειράται, care străbat ținutul dînd loviturii la întîmplare, tracii strînși în jurul lui Zoltes (Θραικῶν τε τῶ[ν] πε[ρὶ] Ζ[όλτην]) reprezintă un grad superior de organizare politică și militară. În partea pastrată a decretului, cetei lor i se spune « oaste » (στρατόπεδον), iar căpeteniei, Zoltes, în două rînduri, ἄρχων. Cît se poate judeca, e vorba de dinastul unui ținut trac necunoscut¹, nu de ajuns de însemnat pentru a merita titlul de βασιλεύς dar dispunînd de suficiente forțe pentru a amenința cetăți ca Histria și Bizone, chiar cu riscul de a intra în conflict cu protectorul acestora, Rhemaxos. Ceea ce pare să urmărească nu-s, oricum, cuceriri teritoriale. În cuprinsul documentului, nimic nu ne îndreptățește să credem că Zoltes ar fi avut de gînd să ocupe statornic vreunul din orașele de pe coastă, iar dacă în r. 26 citim că la un moment dat asedia Bizone (Βιζώνην μὲν πολιορκούτων τήν τε χώραν πορθο[ύ]ντων), avem temei să credem că gîndul lui era nu să-și asigure controlul acestui port, ci pur și simplu să-l prade. Pentru aceleași motive, nicicînd nu încearcă să ocupe Histria: se mulțumește să-i jefuiască teritoriul sau să-i stoarcă subsidii amenințînd pe locuitori cu distrugerea recoltei.

Cum e ușor de văzut, se repetă întocmai situația Bizanțului amenințat din toate părțile de vecini. Și, precum bizantinii, histrienii folosesc și ei cînd armele, cînd negocierile, pentru a obține de la Zoltes să le cruce holdele și să-i îngăduie să-și facă secerișul. Potrivit indicațiilor decretului, Agathocles și-ar fi cîștigat merite tocmai în această privință, izbutind să convingă pe vrăjmaș să se mulțumească de fiecare dată cu sume pe măsura resurselor cetății. Din cele două pasaje unde se vorbește de asemenea servicii, cel dintîi e atît de corupt încît mi se par anevoie de admis nu numai cifra restituită în lacuna rîndului 24, dar și interpretarea propusă de editor rîndurilor 20—25, în general². Dimpotrivă, cel de-al doilea pasaj, referitor

¹ Ceea ce se poate spune cu certitudine în această privință, e că venea de departe, și anume dinspre sud sau sud-est. În r. 14 urm. se arată că Zoltes și cirații săi *pătrund* în Scitia ([π]αραγί[ν]ου[με]νον εἰς τε τήν] Σκυθίαν), de unde rezultă că așezarea lor obișnuită era undeva în afară de hotarele acesteia, fără ca totuși să fie vorba de un ținut situat în nordul Dunării, în care caz (ca în cazul lui Rhemaxos) s-ar fi făcut mențiune de trecerea lor peste fluviu. De altă parte, că locul lor de bastință era la o distanță relativ mare de Histria, despărțit de aceasta printr-o întreagă serie de triburi, se poate înțelege din r. 17—19, unde redactorul decretului subliniază insistent primejdiile înfruntate de Agathocles în exercițiul misiunii sale: ἀ[ί]ρθε[ι]ς πρ[ε]ζβευ[τ]ῆς ἀ[π]ε[δ]ήμη[σ]εν [δι]ὰ τῆς] πολεμίας ἔθνη πλεῖονα διελθῶν ο[ὐ]δένα κίν]δυνον ὑπ[ὸ]στειλ[ά]μενος...

² Contestabilă, în orice caz obscură, mi se pare în special reconstituirea r. 24—25, traduse de editor: « et avec ceux-ci il s'est dépêché de les... que la cité remette cinq [talents] afin qu'ils concluent avec la cité un traité concernant l'approvisionnement » (p. 187—188). Ținînd seamă de context, e evident că, oricare ar fi sensul celorlalte crimpeie de frază, βίος nu poate să însemne « approvisionnement », ci « mijloace de trai, hrană ». Tracii nu se angajează să *aprovizioneze* cetatea, ci o lasă numai să-și asigure singură subzistența: altfel spus, se abțin de a stînjiți ocupațiile pașnice ale locuitorilor.

la evenimentele petrecute ceva mai târziu, dacă nu chiar în anul următor¹, e perfect conservat, ceea ce ne permite să înțelegem o dată pentru totdeauna ațit modul de comportare al tracilor, cît și reacțiunea adversarilor lor greci. Cei dintii năvălind pe teritoriul orașului Bizone și ostenindu-se să asedieze cetatea, histrienii, fără să fie direct amenințați dar cu gîndul la viitor, trimit pe Agathocles în întîmpinarea lui Zoltes cu misiunea să răscumpere « după cuviință » (altfel spus, cît va putea mai ieftin) invulnerabilitatea recoltei și a teritoriului: αἰρεσεῖ[ς] πρεζ-βευτῆς καὶ ἀπο(ι)δημήσας ἐπὶ τὸ στρα[τόπ]εδον, τῶν πολιτῶν αὐτῶι πρόσταγμα δόντων [κα]τὰ τρόπον ἐξαγοράζειν τὴν χώραν καὶ τὰ θέρη, ἐπεισ[ε] Ζόλτην καὶ τοὺς Θραϊκας, ἀπὸ χρυσῶν ἐξ[ακ]οσίων, μ[ὴ] ἐμβα[λ]εῖν εἰς τὴν χώραν μῆτε ἐγγίσειαι τῆς πόλεως, δι' [δ] συνέ[βη] τούς π[ο]λιτας [κ]υριεῦσαι πάντων [τ]ῶν ἀπὸ τῆς χώρας κα[ρ]πῶν . . .] (v. 27-33).

Graba de a cumpăra pacea ori de cîte ori lucrul era cu putință se explică prin inferioritatea militară a unei cetăți care, la nevoie, putea organiza o miliție în stare să țină piept vrăjmașului (așa cum rezultă, bunăoară, din r. 40—46 ale textului), dar care nu putea trăi în permanență pe picior de război², nici nu se putea bizui exclusiv pe trupa de mercenari-arcași, buni cel mult s-o apere de « tîlharii » pomeniți cu alt prilej. În aceste condiții, se înțelege că pentru a-și vedea nestingheriți de treburi histrienii se resemnează să plătească, după cum se înțelege că pentru a evita surprize neplăcute caută să încheie acorduri de durată în special cu dușmanii cei mai de temut. Zoltes numărîndu-se printre aceștia, nu-i de mirare că-l vedem pe Agathocles însărcinat să trateze cu el refnoirea anumitor ὁμολογίας καὶ συνθή[κας], al căror obiect nu-i greu de ghicit³. De altă parte, nu trebuie să ne surprindă faptul că asemenea învoieli nu erau întotdeauna respectate și că, într-o împrejurare ce avea să dea prilej evergetului să facă și dovada capacităților lui militare, tracii își călcaseră angajamentele cele mai solemne: [παραβά]ν[τ]ων δὲ τῶν Θρ[αι]κῶν τοὺς δ[ρ]κ[ο]υς καὶ τὰς ὁμολογίας καὶ π[ο]ιο[υ]μένων ἐπιδρομ[ᾶς] συνεχε[ῖ]ς, αἰρεσεῖς (scil. Ἀγαθοκλήης) ὑπὸ τοῦ [δ]ήμο[υ] στρα[τη]γός ἐπὶ τῆς [χ]ώ[ρ]ας [αὐ]τοκράτωρ, λαβὼν τ[ῶ]ν τε π[ο]λιτῶν ἐ[θελ]οντάς στρατιώτας καὶ τῶν συμφευγόν[των] β[α]ρβάρων εἰς τὴν πόλιν, διετήρησεν ἀσφαλῶς τὴν τε χώρα[ν] κ[αὶ] τὰ . . . θέρη μέχρι τῆς διαβάσεως τοῦ β[α]σιλέως (r. 40—46).

Dacă mai era nevoie, rîndurile citate fac dovada că printre mijloacele susceptibile să le asigure securitatea, histrienii dispuneau de unul extraordinar: protecția unui βασιλεύς, Rhemaxos, destul de puternic pentru a se face ascultat de căpetenii de mai mică anvergură și, totodată, dispus să întrețină cu grecii raporturi a căror natură merită să ne rețină atenția.

¹ Ipoteza după care întîmplările expuse în r. 8—25 s-ar fi petrecut fără întrerupere în patru campanii succesive mi se pare neîntemeiată, în orice caz anevoie de dovedit. Sigur e doar că în înșirarea meritelor lui Agathocles redactorul documentului urmează o ordine cronologică: încolo, concizia cu care se exprimă ne împiedică să înțelegem dacă faptele relatate s-au urmat nemijlocit. Un interval mai mare în desfășurarea evenimentelor e, oricum, subliniat în r. 25 (μετὰ δὲ ταῦτα) și 40—41: τῶν Θρ[αι]κῶν π[ο]ιο[υ]μένων ἐπιδρομ[ᾶς] συνεχε[ῖ]ς . . .

² Cf. studiul citat mai sus, p. 142, nota 2.

³ Vezi textele din Polibiu reproduse în notele 4 și 5, p. 146, cu comentariul meu, p. 147; de asemeni, cele spuse la p. 153 cu privire la raporturile dintre oblieni și Saitapharnes. În textul pe care-l analizăm, natura învoielilor încheiate de histrienii cu Zoltes rezultă din r. 29—30, unde scopul uneia din misiunile lui Agathocles e indicat limpede (τῶν πολιτῶν αὐτῶι πρόσταγμα δόντων [κα]τὰ τρόπον ἐξαγοράζειν τὴν χώραν καὶ τὰ θέρη) și 40—41, unde se subliniază călcarea de către tracii a unor acorduri solemne: [παραβά]ν[τ]ων δὲ τῶν Θρ[αι]κῶν τοὺς δ[ρ]κ[ο]υς καὶ τὰς ὁμολογίας καὶ π[ο]ιο[υ]μένων ἐπιδρομ[ᾶς] συνεχε[ῖ]ς . . .

În această ordine de idei, primul lucru ce trebuie pus în lumină e împrejurarea că, în ciuda unei lacune supărătoare, în care s-a pierdut cuvântul servind să caracterizeze legătura dintre Rhemaxos și cetățile grecești ale « Sciției », natura raportului dintre cele două părți nu poate fi pusă la îndoială. Vorbind de primul atac pornit de Zoltes împotriva cetăților de pe litoralul dobrogean, decretul lasă să se înțeleagă că acestea se considerau sub ascultarea lui Rhemaxos: ... τὰς [ἔ]λληνίδας πόλεις τὰς [τασσομένα]ς ὑπ[ὸ βασι]λέα Ῥήμαξον. Și, măcar că [τασσομένα]ς e o coniectură a editorului, și în ciuda faptului că participiul e puțin cam lung pentru lacuna pe care o acoperă la sfârșitul r. 16, cel puțin ca noimă întregirea mi se pare bună: ceea ce redactorul a ținut să exprime în acest loc e fără îndoială raportul de subordonare politică în care orașele în discuție se găseau față de « regele » de dincolo de fluviu. Asupra acestui punct, vom avea de altminteri să revenim. Pentru moment să reținem amănuntul că dacă în restriștea lor grecii se adresează lui Rhemaxos, o fac pentru că acesta e oarecum sprijinitorul lor firesc. Mai mult, ajutorul pe care-l primesc le e datorat pe temeiul înțelegerii care cere ca în schimbul tributului pe care orașele îl plătesc regelui, acesta să le aperse împotriva oricui ar încerca să le tulbure tihna.

Astfel, dar, la data decretului în cinstea lui Agathocles, Histria era ținută să-i plătească lui Rhemaxos în cadrul alianței sume mai mult sau mai puțin însemnate. Că nu-i vorba de vărsăminte excepționale, ci de un adevărat φόρος, plătitibil la date fixe (foarte probabil după strînsul recoltei), mi se pare a rezulta din r. 47—48, unde vedem cum într-o împrejurare dată regele trimite vestitori să ceară orașului banii ce i se cuvin: ... ἀποστελ[αντος] (scil. τοῦ βασιλέως) ἀγγέλου[ς καὶ ἀπ]αιτοῦντος τὸν φόρον. La rîndul lor, histrienii, neputîndu-și onora angajamentele din pricina stării de război (τῆς χώρα[ς οὐ]σης ἐμ πολέμῳ), imploră pe Rhemaxos să-i ajute să scape de dușmani. Ajutorul e acordat (e vorba de un escadron de 100 de călăreți), dar se dovedește insuficient. De aceea, pornind din nou în misiune, Agathocles pretinde și obține de la fiul regelui o trupă mai numeroasă, cu ajutorul căreia vrăjmașii sînt puși pe fugă: τῆ[ς τ]ε χώρας οὐσης ἀφυλάκτου, αἰρ[εθεῖς] πρεζβευτῆς πρὸς τὸν υἱ[ὸν] τοῦ βασιλέως... [ἔπεισεν αὐτὸν δοῦναι προφυλ[ακῆ]ν ἰπ[πέ]ων ἑξακοσίων οὐ[τοι δὲ ὑπερέχον]τες τῶν στρατοπ[έδ]ω[ν] [κατεν]ικῶν τὸν τε [ἄρχοντα (?) αὐτῶν Ζό]λτην (r. 53—57).

Abia dacă trebuie să relev în ce măsură evenimentele aci rezumate recheamă în minte situații cunoscute pe calea unor documente epigrafice provenind din cetăți de pe coasta tracă sau de pe coasta scitică a Mării Negre. Va fi de ajuns să amintesc, în această ordine de idei, legăturile existente în zilele lui Protogenes, în sec. al III-lea î.e.n., între olbiopoliți și regele Saitapharnes, prea cunoscut pentru a fi necesar să ne oprim asupra lor¹. Mai de folos mi se pare să pun în lumină împrejurarea că, în ochii histrienilor, Rhemaxos trebuie să fi făcut figură de personaj important: în textul pe care-l comentăm numele lui e invariabil însoțit de titlul βασιλεύς; o seamă de orașe îi plătesc tribut și se bucură din parte-i de un sprijin care, de multe ori nominal, îmbracă în unele cazuri aspectul unei προφυλακῆ; corp expediționar, dacă nu garnizoană propriu-zisă. Fără teamă de a ne înșela, putem deci socoti relațiile dintre Histria și rege nu ca o alianță ocazională, inspirată de nevoi trecătoare, ci ca o adevărată legătură politică, decurgînd dintr-un tratat ce trebuie să fi comportat deopotrivă clauze economice și militare. În această privință,

¹ IPE I² 32, fr. A, r. 34 urm., 83 urm.

expunerea de pînă aci a adus o seamă de precizii. Nu voi reveni asupra lor, ci, înainte de a sfîrși, voi zăbovi asupra întrebării importante între toate: peste ce locuri stăpînea Rhemaxos, în alți termeni care va fi fost obîrșia regelui și a supușilor peste care-și exercita stăpînirea? Fără îndoială, problema e din cale afară de anevoioasă. De aceea, mai curînd decît o demonstrație definitivă, scopul urmărit în cele ce urmează e de a pune în lumină elementele din text susceptibile să ducă la o dezlegare.

Aceste elemente sînt de două feluri: onomastice și topografice, vreau să spun că putem căuta răspuns la întrebările formulate pornind fie de la examenul numelor lui Rhemaxos și al fiului său, pomenit întîmplător în r. 54, fie de la indicațiile de ordin geografic ce pot fi spicuite în text.

Pentru a nu permite discuției să se rătăcească, observ fără întîrziere că pre-tinsul nume al fiului regelui, *Phradmon*, e o conjectură a editorului, sugerată de Gustave Glotz. Piatra prezintă în acest loc literele ΦΡΑ urmate de o hastă înclinată la dreapta¹, care poate indica de bună seamă un Δ, dar tot atît de bine un Α, un Λ sau un Μ. Așa fiind, a încerca o întregire cu elementele la dispoziția noastră mi se pare temerar. Țin să adaug, oricum, că din numeroasele lecțiuni posibile ΦΡΑ[ΔΜΩΝ] mi se pare cea mai puțin probabilă.

Rămîne numele lui Rhemaxos, pe care de la descoperirea inscripției unii cercetători l-au interpretat ca indicînd originea getică, alții originea scitică a personajului. Încă de curînd, pomenind din întîmplare decretul în cinstea lui Agathocles, L. Robert lăsa să se înțeleagă că, după el, Rhemaxos ar fi fost un rege scit². În schimb, de treizeci de ani, cu o impresionantă unanimitate istoricii romîni se pronunță pentru getismul regelui, pe care nu șovăie să-l considere drept căpetenia unei puternice uniuni de triburi din cîmpia munteană³. Asemenea formații politice ne sînt cunoscute de la sfîrșitul sec. IV, cînd Dromichaites respinge cu succes atacurile lui Lysimach⁴. Aproximativ un veac mai tîrziu, o anecdotă păstrată de Justin la scăpat de uitare numele lui Oroles, al cărui « regat » n-a fost localizat cu precizie dar ale cărui lupte cu bastarnii nu s-au putut petrece decît în părțile Dunării-de-jos⁵. În aceste condiții, și așteptînd ca descoperiri epigrafice viitoare să ne aducă informații precise, locul lui Rhemaxos printre regii transdanubieni e întrucîtva indicat: între Dromichaites și Oroles (sau îndată după acesta), cu multă probabilitate în jurul anului 200 î.e.n.⁶

În considerațiile ce preced am lăsat anume la o parte argumentul lingvistic, — altfel spus analiza numelui Rhemaxos, — pentru bunul motiv că de la deschiderea discuției s-au făcut în această privință, fără rezultate concludente, toate

¹ În starea actuală a lepezii (mai sus, p. 143, nota 2), orice posibilitate de control a acestor indicații e, din păcate, exclusă.

² Capitolul *Épigraphie*, în lucrarea colectivă *L'histoire et ses méthodes* (Encyclopédie de la Pléiade), Paris, 1961, p. 13 a extrasului. Cf. M. I. Rostovtzev, *Skythien u. der Bosporus*, I, p. 493, n. 1.

³ Cf., între alții, N. Iorga, *Istoria Romînilor*, I 1 (București, 1936), p. 230; R. Vulpe, *Hist. anc. de la Dobroudja*, p. 87–90 și *Istoria Romîniei*, I (București, 1960), p. 243–244.

⁴ Diodor, XXI 11–12; Pomp. Trogus, XVI prol., p. 125 Seel; Strabo, VII 3, 14 (p. 305); Paus., I 9, 6; Polyæn., VII 25. Cf. V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 57–65; F. Geyer, în *RE*, XIV, col. 6–7; G. Saitta, ΚΩΚΑΛΟΣ, I, 1955, p. 62–154.

⁵ Justin, XXXII 3,16. Cf. Pârvan, *Getica*, p. 67–68.

⁶ E și concluzia editorului, *op. cit.*, p. 208, după ce altă dată opinase pentru datarea activității lui Agathocles mai tîrziu, către 180 (CRAI, 1933, p. 124).

apropierile cu puțință¹. Prefer să-mi concentrez atenția asupra datelor geografice oferite de document, susceptibile să ajute la dezlegarea problemei.

Ca început, notez că pentru redactorul decretului Dobrogea e o parte a Scitiei. Vorbind de primul atac al trupelor lui Zoltes în direcția Histriei, el indică regiunea expusă prădăciunilor precum urmează: [π]αρχ[ι]ν[ο]μ[ένων εἰς τε τὴν] Σκυθίαν καὶ τὰς . . . πόλεις τὰς [τασσομένα]ς ὑπ[ὸ βασι]λέα Ῥήμαξον (r. 15–17), ceea ce, evident, îndreptățește întrebarea dacă încă de la acea dată nu existau între Dunăre și mare unele din formațiile politice care în veacul următor aveau să cîștige regiunii numele de μικρὰ Σκυθία². După părerea mea, fără să fie exclusă, ipoteza e puțin probabilă, și cel mai puternic argument în acest sens ni-l oferă decretul însuși, care, expunînd evenimente petrecute de-a lungul unui întreg șir de ani, relatînd campanii desfășurate cînd în nordul și cînd în sudul regiunii, nu găsește nicicînd prilejul să menționeze existența pe aceste meleaguri fie și a unui rudiment de stat scit. După indicațiile oferite de document, partida se joacă între Zoltes, orașele grecești și Rhemaxos, iar cît privește pe acesta din urmă, avem temeiuri să credem că era tot atît de străin de pămîntul Dobrogei ca Zoltes însuși.

Spre convingere, n-avem decît să trecem în revistă pasajele din text unde i se menționează numele. În r. 45, referindu-se la ajutorul așteptat din partea « regelui », redactorul documentului scrie: μέχρι τῆς διαβάσεως τῆς τοῦ [β]ασιλέως. Ceva mai departe, în legătură cu aceleași evenimente, precizează: διαβάντος τε τοῦ βασιλέως εἰς τὸ [πέρα]ν (r. 46–47). În sfîrșit, în aceeași ordine de idei, alungarea călăreților regelui de către trupele lui Zoltes îi dă prilejul să insiste: [ἀ]ναχωρησάντων αὐτῶν [εἰς τὸ π]έραν διὰ τοῦ [φ]όβου. . . (r. 52–53). În lumina acestor indicații, situația apare limpede: « regatul » lui Rhemaxos și reședința-i obișnuită nu sînt pe malul drept, ci pe malul stîng al Dunării: în Muntenia ori în Basarabia. Dacă vine din Muntenia, sînt toate șansele să fie get. Dacă trece în Dobrogea din nordul gurilor Dunării, posibilitatea de a ne găsi în fața unui scit nu-i cu totul exclusă. În această situație încurcată, există fie și o vagă posibilitate de a ajunge la o soluție? Cît mă privește, nu sovăi să răspund afirmativ, insistînd asupra faptului că într-o problemă atît de spinoasă orice element adus în discuție nu trebuie privit izolat, ci alături de toate celelalte pe care examenul situației istorice ne-a dat prilejul să le punem în lumină. Și acum iată faptul: trimis sol la rege într-o vreme de cumpănă pentru cetate, Agathocles, ni se spune, a pornit la drum . . . [κα]τὰ πλοῦν. Dar, adaugă documentul, și acest amănunt e făcut să ne intereseze îndeosebi, — dacă pentru a ajunge la destinație solul ia calea apelor, pricina e că drumul de uscat era tăiat, vrăjmașii stăpînind teritoriul: τῆς χώρα[ς οὐ]σης ἐμ πολέμωι, αἶρε[θεῖς] πρεζεβυτής καὶ ἀποδημήσα[ς κατὰ πλοῦν, ἔπεισε τὸν [βασι]λέα Ῥήμαξον δοῦναι εἰς [προ]φυλ[ακὴν ἰ]ππεῖς ἑκα[τ]τόν (r. 48–51). Așa fiind, pentru cine ține seamă de faptul că pentru a trece în Basarabia sau pe țărmul de nord al Mării Negre calea firească la dispoziția lui Agathocles era calea de apă, ca și pentru cine nu uită că din Histria spre Muntenia drumul cel mai scurt tăia transversal Dobrogea în direcția unuia din vadurile de la Hirșova sau Măcin, va fi greu să se sustragă impresiei că, îngrijindu-se să indice itinerariul urmat de sol, redactorul decretului își propunea să arate că acest itinerar *nu era normal*, și aceasta, fără îndoială, cu intenția de a pune mai bine în lumină curajul și spiritul de sacrificiu al evergetului.

¹ Vulpe, *Hist. anc. de la Dobroudja*, p. 89; Rev. Ét. roumaines, V–VI, p. 202–203.

² Strabo, *Geogr.*, VII 4, 5 și 5, 12.

Concluzia ar fi că ținta călătoriei întreprinse de Agathocles era Muntenia, nu Basarabia, și acest amănunt — adăugat la argumentele dintotdeauna invocate de predecesori — poate contribui, socot, fie și într-o mică măsură, la rezolvarea a ceea ce de treizeci de ani încoace n-a încetat de a fi pentru istoriografia noastră o *uexata quaestio*...

★

Nu pot încheia considerațiile pe care mi le-a prilejuit decretul în cinstea lui Agathocles, fără a sublinia o dată mai mult lumina pe care importantul document o aruncă asupra istoriei geților din Muntenia de-a lungul ultimelor veacuri î.e.n., ca și asupra legăturilor lor cu Dobrogea în cursul aceleiași perioade. Din acest punct de vedere, știrile pe care ni le aduce sînt tot atît de prețioase ca acele privind situația cetăților grecești de pe litoral, și mai neașteptate, de vreme ce dacă se exceptă scurta notiță a lui Justin despre Oroles, amintită înainte în treacăt¹, ori aluzia la misteriosul Rubobostes, care se citește într-un fragment din Trogus Pompeius², e pentru înția oară că ne găsim înaintea unui izvor explicit interesînd istoria politică a geților în sec. III/II î.e.n. Zic « explicit », pentru că în ce privește inscripția care ne-a păstrat numele lui Zalmodegikos, laconismul ei nu ne permite să spunem dacă stăpînirea acestuia se exercita pe malul drept sau pe malul stîng al Dunării, în Dobrogea sau în Muntenia. Pentru motive expuse în alt loc și asupra cărora n-am de gînd să revin, am ajuns la încheierea că prima părere se apropie mai mult de adevăr³. În același sens pledează lipsa oricărui titlu adaos numelui personajului, foarte explicabilă presupunînd că Zalmodegikos nu era un adevărat βασιλεύς al geților de dincolo de Dunăre, ci șeful mai modest al unei uniuni de triburi constituită undeva în nord-vestul Dobrogei. Cum au dovedit-o săpăturile arheologice, această regiune a fost dintotdeauna intens populată de geto-daci⁴; de altă parte, în sec. I î.e.n. izvoarele istoriografice menționează aci existența unor formații politice cărora li se atribuie cu generozitate epitetul de « regate »⁵.

Oricare ar fi însă adevărul în privința lui Zalmodegikos, în legătură cu care descoperiri viitoare ne vor aduce poate și alte știri, situația e limpede cînd e vorba de Rhemaxos, căruia decretul în cinstea lui Agathocles îi atribuie în mai multe rînduri titlul de βασιλεύς și al cărui « regat » era situat, fără îndoială posibilă, pe malul stîng al Dunării. Acesta e și motivul pentru care, începînd din 1931, majoritatea cercetătorilor n-a șovăit să vadă în el un get⁶. Dar interesul știrilor aduse de noul document pentru istoria ținuturilor de la Dunărea-de-jos, în jurul anului 200, nu se oprește aci. Ceea ce, pentru istoricul geților ca și pentru acel al coloniilor pontice, merită deopotrivă să rețină atenția sînt legăturile pe care decretul ne îngăduie să le ghicim între un rege de dincolo de fluviu și cetățile din Scitia Mică, legături a căror natură e limpede și care ne permit să înțelegem nu numai amestecul lui Rhemaxos în conflictul dintre Histria și Zoltes, dar și ceea ce nu trebuie să ne sfiim a numi de acum « politica pontică » a regilor geți, de la Dromichaites la Burebista.

¹ Mai sus, p. 154, nota 5.

² XXXII prol., p. 152 Seel, cu observațiile lui C. Daicoviciu, SCIV, VI, 1955, p. 50—51.

³ SCIV, XI, 1960, p. 44—49 = *Epigr. Beiträge*, p. 79—85.

⁴ Gh. Ștefan, *Contribuții arheologice la cunoașterea dacilor din Dobrogea de nord*, în Studii și Referate privind istoria Romîniei, București, 1954, I, p. 29—40.

⁵ Dion, LI 23—26, de completat cu informațiile sporadice din Ovidiu *ex Ponto*, I 8 și IV 7 și 8, comentate de Pârvan, *Gelica*, p. 96 urm.

⁶ Mai sus, p. 154, nota 3. Cf. totuși Robert și Rostovtzev, citați la p. 154, nota 2.

Cum e lesne de înțeles, e vorba aci de o problemă specială, pe care n-am de gând s-o tratez astăzi. Nu mă pot totuși dispensa de a observa că ipoteza unei dependențe politice a coloniilor grecești de pe litoralul dobrogean față de unii regi geți de pe malul stîng al Dunării e de natură să explice, pe de o parte, un conflict ca acel dintre Lysimach și Dromichaites¹, pe de alta, ajutorul militar oferit de « traci » grecilor din Pontul Stîng cu prilejul faimoasei lor revolte împotriva Diadohului². Ori cît de tainice ar fi pentru noi motivele care l-au împins pe Lysimach să treacă în două rînduri fluviul, cu rezultatele care se știu, e greu de crezut că a putut-o face, așa cum s-a susținut, cu simplul scop « de a-și întinde frontierele regatului dincolo de Dunăre »³. La fel cu predecesorii săi Filip și Alexandru, la fel cu August, trei veacuri mai tîrziu, Lysimach n-a putut să nu considere Dunărea drept hotarul firesc al unui regat pe care-l eucerise cu greu și pe care-l stăpînea încă și mai anevoie. Dacă, prin urmare, în două rînduri s-a hotărît să poarte război în locuri unde însuși Alexandru șovăise să se aventureze, în campania împotriva tribalilor⁴, și unde într-o vreme mai nouă Zopyrion își găsisse moartea împreună cu întreaga-i oaste⁵, e de presupus că măsura îi fusese impusă. Pentru aceste motive înclin să cred că expedițiile împotriva lui Dromichaites se explică nu prin dorința lui Lysimach de a agonisi teritorii noi în cîmpia munteană sau în Basarabia⁶, ci prin înverșunarea regelui get în apărarea propriilor « drepturi » asupra cetăților din Dobrogea, ale căror interese economice erau complementare cu ale sale și ale căror simpatii — cum o dovedise răscoala din 413 — nu mergeau nici ele spre orgoliosul rege al Traciei⁷.

În același sens sînt ispitit să interpretez și textul din Pausanias potrivit căruia, la capătul unor lupte indecise, Lysimach ar fi fost obligat să cedeze lui Dromichaites. . . τὰ πέραν Ἰστροῦ⁸. Departe de a crede, cum încearcă să ne convingă Geyer, că la încheierea păcii regele Traciei stăpînea în nordul fluviului unele teritorii pe care, pînă la urmă, a fost nevoit să le abandoneze, mi se pare firesc să presupunem că — după două războaie în care Lysimach fusese înfrînt dar care afectaseră și forțele lui Dromichaites — cei doi regi au căzut de acord ca Dunărea să le fie hotar pentru restul zilelor.

După moartea lui Lysimach și dispariția regatului Traciei, situația redevenea ceea ce fusese întotdeauna, cu alte cuvinte nimeni nu mai intervine — pentru a le influența — în raporturile dintre coloniile grecești și geții de pe cele două maluri ale fluviului. Pătrunderea celților în Balcani și întemeierea regatului din Tylis nu par să

¹ Mai sus, p. 154, nota 4.

² Mai sus, p. 149, nota 1.

³ Geyer, în *RE*, XIV, col. 6.

⁴ Arrian, *Anab.*, I 4, 8. Cf. Pârvan, *Getica*, p. 43—48, și U. Wilcken, *Alexandre le Grand* (tr. fr. Bouvier), Paris, 1933, p. 74—75.

⁵ Justin, XII 2, 16; Q. Curtius, X 1, 44, cu comentariul lui Pârvan, *Getica*, p. 49—50, după care înfrîngerea generalului macedonean s-ar fi produs « undeva în regiunea Moldovei sau a Basarabiei sudice ».

⁶ După E. Diehl, *RE*, VII A, col. 1861, Lysimach ar fi stăpînit statornic o parte din ținutul situat la nordul gurilor Dunării, inclusiv cetatea Tyras.

⁷ Despre dificultățile întîmpinate de Lysimach în administrarea cetăților grecești stăpînite de el în Europa și Asia, v. observațiile lui P. Roussel, în Glotz-Cohen-Roussel, *Hist. grecque*, IV 1 (Paris, 1938), p. 367—368. Despre politica lui financiară, aspră și exigentă, A. Andreades, în *Mélanges Paul Thomas*, Bruges, 1930, p. 6 urm.

⁸ I 9, 6. Cf. Geyer, *RE*, XIV, col. 6—7.

fi avut pentru regiunile situate la nord de Haemus importanța ce li s-a atribuit¹, iar cît privește Dobrogea, poate fi socotit sigur că n-a suferit nicicînd controlul ori autoritatea urmașilor lui Komontorios. Nici o descoperire arheologică, nici un document epigrafic nu ne dau prilej să constatăm prezența lor în Sciția Mică în sec. al III-lea. Dimpotrivă, tot ce se știe în această privință și unele constatări recente ne îndeamnă să credem că atîta vreme cît a durat regatul celților din Tracia amestecul lui în treburile grecilor din Dobrogea a fost inexistent, și inexistentă influența asupra dezvoltării social-economice a populației băștinașe².

În această ordine de idei, abia dacă mai trebuie să amintesc informațiile lui Memnon cu privire la războiul purtat în jurul anului 260 de bizantini împotriva histrienilor și calatienilor pentru stăpînirea portului Tomis³, război în care celții nu intervin nicicum, în ciuda faptului că totul ar fi trebuit să-i îndemne să prevină ori să înăbușe asemenea conflicte în cuprinsul sferei lor de influență⁴. Către aceeași vreme, dacă nu chiar înainte, o inscripție din Histria dovedește că locuitorii acestui oraș au acordat sprijin militar apolloniaților într-un război pe care aceștia îl purtau după toate probabilitățile chiar cu celții⁵. În sfîrșit, în ce privește populația locală, știrile aduse de «stela solilor» sînt cît se poate de semnificative, de vreme ce, așa cum am arătat-o în mai multe rînduri, ne dau puțința să afirmăm că în sec. al III-lea, într-o vreme cînd regatul din Tylis era încă în ființă, geții din nord-vestul Dobrogei dispuneau de formații politice independente în raport cu celții și destul de puternice pentru a-și impune voința grecilor de pe coastă.

În cele ce preced și în studiul închinat anume acestui subiect, m-am ferit, din lipsă de dovezi, să-mi însușesc ipoteza după care Zalmodegikos ar fi fost un βασιλεύς al geților de pe malul stîng al Dunării. Această prudență metodologică nu exclude posibilitatea ca personajul să fi domnit totuși undeva în Muntenia, fie pe întinsul Bărăgan, fie mai la vest, pe valea Argeșului, care de-a lungul epocii elenistice a

¹ În această privință, G. Mihailov, *La Thrace aux IV-e et III-e siècles av. notre ère*, în Athenaeum, XXXIX, 1961, p. 33 urm., în special p. 42–43.

² Mihailov, *art. cit.*, p. 42; Pippidi, *Epigr. Beiträge*, p. 85. În raport cu judecata exprimată în text, comentariul documentului pe care-l analizăm se remarcă prin tendința de a atribui celților în istoria Dobrogei elenistice un rol pe care nu-l confirmă izvoarele epigrafice, și încă și mai puțin descoperirile arheologice. E semnificativ, din acest punct de vedere, faptul că în susținerea tezei sale editorul citează — în afara cîtorva toponime atestate în primele secole ale erei noastre — numai fapte și împrejurări fără legătură cu regiunea care ne interesează: prezența britolagilor în nordul Basarabiei (Ptol., III 6, 15) sau atacul galaților împotriva Olbiei în zilele lui Protogenes (IPE I^o 32, fr. B, r. 5 urm.), ambele de pus în legătură nu — cum s-a crezut prea multă vreme — cu un raid spre nord al celților din Tracia (Camille Julian, Pârvan), ci cu o înaintare în direcția Ucrainei efectuată pe la nordul Carpaților și ale cărei urme au fost relevate în mai multe puncte de pe teritoriul Poloniei (Rostovtzev, *Skythien u. der Bosporus*, I, p. 465 urm.; J. Rosen-Przeworska, *Zabitki cellycké na zemiach Polski*, în Swiatowit, XIX, 1946–1947, p. 179–322).

³ FHG, III, p. 537 = Fr. Gr. Hist., III B 434, fr. 13.

⁴ Afirmația lui Niese (*Geschichte der griech. u. makedon. Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea*, II, Gotha, 1899, p. 137, n. 1), cum că în lupta împotriva adversarilor lor dobrogeni bizantinii ar fi folosit trupe de mercenari galați, e o ipoteză cu neputință de verificat. Și de s-ar adevăra, de altă parte, n-ar face decît să întărească teza după care — în bine sau în rău — autoritatea celților din Tracia nu s-a exercitat decît pe o rază mică, în jurul capitalei lor, Tylis.

⁵ V. Pârvan, *Histria IV*, p. 546, nr. 6, reeditată de D. M. Pippidi și Em. Popescu, în Dacia, N. S., III, 1959, p. 235, nr. 1. După părerea lui Pârvan, documentul ar fi «cel mai tîrziu din sec. al II-lea»; în realitate, cum a sugerat-o mai întîi Hr. Danov, BIAB, XII, 1938, p. 248–258, aspectul literelor indică fără îndoială prima jumătate a sec. al III-lea. În același sens, cf. și G. Mihailov, Athenaeum, XXXIX, 1961, p. 42.

fost una din cele mai active căi de pătrundere a influenței grecești în spațiul carpato-dunărean¹. În acest caz, cum e lesne de văzut, legăturile dintre Histria și Rhemaxos, așa cum ne sînt înfățișate în decretul pentru Agathocles, și-ar găsi un precedent răsunător în relațiile dintre Histria și Zalmodegikos, a cărui comportare față de orașul grec (în special marele număr de ostategi ținuți pe lângă sine, dar și dreptul pe care și-l arogă de a dispune de « veniturile poporului histrian ») îndreptățește concluzia că dinastul get exercita asupra cetății de pe țărmul lagunei Sinoc o *adevărată autoritate politică*.

Nu stăruim asupra cazului Rhemaxos, ale cărui multiple implicații ne-au reținut de ajuns atenția în paginile precedente. Prefer să trec direct la politica pontică a lui Burebista, care poate fi socotită ca o încununare a aspirațiilor de veacuri ale regilor de dincolo de Dunăre în direcția coloniilor grecești de pe țărmul apusean — și chiar nordic — al Pontului Euxin. Faptele sînt cunoscute, și ar fi de prisos să revin cu acest prilej asupra știrilor oferite de decretul dionysopolitan în cinstea lui Acornion², care pune în cuvenita lumină importanța regelui get în ansamblul lumii trace și mulțumită căruia aflăm că în ajunul bătăliei de la Pharsalus Burebista își oferise alianța lui Pompeius, în schimbul unor foloase a căror natură o putem doar ghici³. Prefer să mă opresc asupra textelor din Strabo și din Dion Chrysostomul privind atitudinea sa față de cetățile pontice, cărora, pentru exactitate, se cuvin adăugate mai multe documente epigrafice, precum și unele constatări de ordin arheologic făcute de curînd în așa-numita « zonă sacră » a Histriei.

Ceea ce rezultă din ansamblul acestor mărturii e, în primul rînd, faptul incontestabil că începînd de prin anul 55 și pînă la moartea sa, întîmplată în 44 î.e.n., Burebista a stăpînit toate coloniile grecești de pe țărmul stîng al Pontului, de la Olbia, la gura Bugului, la Apollonia, pe coasta tracă⁴. De bună seamă, toate aceste cuceriri nu s-au făcut într-o campanie, nici în același chip, în sensul că dacă unele din aceste orașe s-au grăbit să-i deschidă porțile (astfel, după toate probabilitățile, Dionysopolis, patria lui Acornion), altele — printre care Olbia, Histria, Mesambria — au încercat să-i opună o rezistență care a fost pretutindeni frîntă și care a avut ca urmare distrugerea totală sau parțială a acestor așezări. În această privință, pînă nu de mult dispuneam doar de informațiile oferite în al său Βορυσθηντικὸς de Dion Chrysostomul, care, vorbind pentru coborîtorii celor ce purtaseră război cu geții, arată limpede că în acea împrejurare o bună parte a cetății fusese prăpădită⁵. Mai de curînd, un examen atent al decretului în cinstea lui Aristagoras fiul

¹ Faptul a fost pus în lumină pentru întîia oară de V. Pârvan în importantul studiu *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube* (BSH, X, 1923, p. 23—47) și confirmat de săpăturile lui R. Vulpe la Popești: SCIV, VI, 1955, p. 239—264; *Materiale...*, III, p. 227—242; V, p. 339—347; VI, p. 307—321; VII, p. 321—336.

² *Syll.*³, 762.

³ *Syll.*³, 762, r. 31 urm.: πρὸς τε Γναῖον Πομπήτιον Γναίου υἱόν, αὐτοκράτορα Ῥωμαίων, ἀποσταλαῖς ὑπὸ βασιλείᾳ Βυραβεί[σ]τα πρεσβευτής, καὶ συντυχόν αὐτῶ... οὐ μόνον τοὺς ὑπὲρ τοῦ βα[σι]λέως χρηματισμοὺς διέθετο τὴν εὐνοίαν τὴν Ῥωμαίων πα[ρ]α[ρ]χόμενος τῷ βασιλεῖ, ἀ[λ]λὰ καὶ περὶ τῆς πατριδος τοὺς καλλίστου[ς] διέθετο χρηματισμοὺς...

⁴ Strabo, *Geogr.*, VII 3, 11: ἤδη δὲ καὶ Ῥωμαῖοις φοβερὸς ἦν (Βοιρεβίστας), διαβαίνων ἀδεῶς τὸν Ἰστρον καὶ τὴν Θράκην λεηλατῶν μέχρι Μακεδονίας...

Dion Chrysost., *Or.*, XXXVI 4: εἰλον δὲ καὶ ταύτην Γέται καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἐν τοῖς ἀριστεροῖς τοῦ Πόντου πόλεις μέχρι Ἀπολλωνίας.

⁵ Cf. K. Treu, *Zur Borysthenitica des Dion Chrysostomos*, in *Griechische Städte u. einheimische Völker des Schwarzmeergebietes*, Berlin, 1961, p. 137—154, care folosește rezultatele celor mai noi săpături întreprinse de arheologii sovietici.

lui Apaturios, atribuind acest important document jumătății de-a doua a secolului I î.e.n., a permis raportarea informațiilor pe care le cuprinde despre situația internă și externă a Histriei la anii de frământări când orașul a fost nu numai prădat, dar, cel puțin pentru un timp, și ocupat de geți, împreună cu ținutul vecin¹. În textul pe care-l citim, această realitate dureroasă e oarecum atenuată de modul de exprimare al redactorului, care, evocînd amintiri triste și de altminteri cunoscute, recurge la aluzii, vorbind, de pildă, de « nenorocirea abătută asupra orașului » (ἡ κατασχοῦσα τὴν πόλιν περιστάσις), distrugerea zidului de înconjur (ἀπειχίστου τῆς πόλεως ὑπαρχούσης), în sfîrșit de « vremurile grele » prin care treceau orașul și ținutul (τῶν αὐτῶν καιρῶν τὴν τε πόλιν καὶ τὴν χώραν κατεχόντων)². Interpretarea corectă a acestor pasaje a sfîrșit totuși prin a se împune, nu numai pe calea unei exacte datări a documentului, dar și ca urmare a observațiilor stratigrafice făcute în unicul sector din Histria unde săpăturile au scos la iveală ruinele unor monumente din epoca preromană.

Cum am mai lăsat-o să se înțeleagă, e vorba de așa-numita « zonă sacră » a cetății, în realitate un τέμενος pe malul mării, în cuprinsul căruia, pe lîngă un templu atribuit Afroditiei și un mare altar al lui Zeus Polieus, amîndouă din sec. V î.e.n., au putut fi degajate ruinele mai multor altare și ἀναθήματα anonime, precum și resturile relativ bine conservate ale unui templu doric închinat Marelui Zeu (Θεὸς Μέγας)³. Ultimul monument datează din secolul al III-lea⁴, de aceea amplasamentul său n-a putut fi stabilit în perimetrul cercetat, a cărui sistematizare — cît se poate judeca — datează din sec. V dacă nu chiar din sec. VI î.e.n.⁵. Fragmentele în discuție au fost transportate în locul unde au fost găsite după un incendiu ale cărui urme sînt vizibile pe întreaga suprafață cercetată și care, după observații verificate cu grijă, pare să fi avut loc către jumătatea sec. I î.e.n.⁶.

De bună seamă, ipoteza unui accident nu poate fi a priori exclusă, trebuie chiar socotită mai firească decît altele, în general vorbind. Totuși, ținînd seamă că nu-i vorba de un monument izolat ci de un complex urbanistic, și că atunci cînd viața reîncepe în acest loc — aproximativ un veac mai tîrziu — destinația întregii arii se schimbă, pe ruinele edificiilor sacre înălțîndu-se modeste locuințe particulare, se impune concluzia că la data incendiului orașul a avut de suferit una din acele distrugereri a căror amintire stăruie în tradiția istoriografică și ale căror urme sînt vizibile în mai multe locuri în straturile adînci ale ruinelor. La Histria însă, în sec. I î.e.n., o catastrofă de asemenea proporții n-a putut fi pricinuită decît de geți, de unde concluzia că în cursul campaniilor ce aveau să-i aducă stăpînirea cetăților pontice Burebista n-a lăsat să-i scape vechea colonie milesiană, în ciuda împrejurării că evenimentul nu-i lămurit consemnat în vreun izvor scris.

Simplă expediție de pradă sau manifestarea unui îndelung meditat plan politic? — Cîtă vreme antecedentele a ceea ce putem numi acum « politica tradițională » a regilor geți față de ținutul dintre Dunăre și mare nu ne erau cunoscute, șovăiala

¹ D. M. Pippidi, *Contribuții*, p. 123—136 = *Epigr. Beiträge*, p. 88—100.

² *Syll.*³, 708, r. 6—7, 7—8, 31—32.

³ D. M. Pippidi, în *Histria I*, p. 231—278, de completat prin rapoartele anuale publicate în *Materiale*, V, p. 283—288; VI, p. 265—274; VII, p. 229—234.

⁴ G. Bordenache și D. M. Pippidi, în BCH, LXXXIII, 1959 (2), p. 455—465.

⁵ Concluziile provizorii a zece campanii de săpături sînt sintetizate în studiul meu, *I scavi della Zona sacra di Histria, Dacia*, N.S., VI, 1962 (sub tipar).

⁶ V. Eftimie, în lucrarea colectivă *Histria II* (în pregătire).

era legitimă¹. De când decretul în cinstea lui Agathocles a venit să ne aducă precizii asupra activității lui Rhemaxos, al cărui « protectorat » asupra cetăților din Scitia prefigurează oarecum stăpînirea lui Burebista o sută cincizeci de ani mai târziu, îndoiala nu mi se mai pare posibilă. Acel pe care inscripția lui Acornion îl numește « cel dintîi și cel mai mare dintre regii Traciei, stăpîn al ținuturilor de dincolo și de dincoace de fluviu » (πρώτου καὶ [μεγίστου γεγ]ονότος τῶν ἐπὶ Θράκης βασιλέων καὶ πᾶσα[ν τήν τε πέρ]αν τοῦ ποταμοῦ καὶ τήν ἐπὶ τὰδε κατεσ-χ[η]κότος),² era, de bună seamă, în stare să conceapă visul unui imens stat getic, desfășurîndu-și granițele între Cadrilaterul bohem și stepele Mării Negre.

Cît privește întrebarea dacă un asemenea plan era realizabil și, mai ales, viabil, avem dreptul s-o formulăm, dar sîntem dispensați să-i răspundem. Pumnalul care a pus capăt înainte de vreme vieții lui Burebista a dezlegat, în felul său, problema ce ne preocupă. De altă parte, în clipa cînd cădea cel mai mare suveran pe care l-au avut geto-dacii înainte de Decebal, prindeau să se adune legiunile care, pentru multe veacuri, aveau să-și înșire stindardele de-a lungul malului drept al Dunării.

ХИСТРИЯ И ГЕТЫ ВО II В. Д. Н.Э.

ЗАМЕЧАНИЯ ОТНОСИТЕЛЬНО ДЕКРЕТА В ЧЕСТЬ АГАФОКЛА, СЫНА АНТИФИЛОСА

РЕЗЮМЕ

Недавнее опубликование важного хистрийского документа — декрета в честь Агафокла, сына Антифилоса (Rev. Et. Roumaines, V — VI, стр. 186 — 217 = Historia, XI, 1962, стр. 18 — 28), послужило поводом для автора восполнить в некоторой мере довольно бедные комментарии издателя, выявив некоторые не затронутые им аспекты. Прежде всего автор стремится включить новый текст в серию сходных декретов III—II вв. до н. э., подчеркивая одинаковые черты в содержании и форме. Автор уделяет особое внимание надписи в связи с *στωπλα* и, вообще, в связи с социально-экономическим кризисом, который переживала Хистрия в конце эллинистической эпохи и который объясняется важной ролью земледелия в экономической жизни города и непрерывно растущими затруднениями, с которыми приходилось встречаться жителям при обработке сельскохозяйственных угодий города (*χωρα*).

В связи с этим последним вопросом автор, ссылаясь на выводы, сделанные им в некоторых своих предыдущих трудах, разбирает сношения Хистрии и других греческих колоний добруджского побережья с более или менее могущественными «царями» гетов, населявших оба берега Дуная. Намски на подобные связи имеются во многих местных документах, но самым показательным из них является декрет в честь

¹ Cf. rezervele formulate în *Contribuții*, p. 28, n. 4 (acum și în *Epigr. Beiträge*, p. 22, n. 55).

² *Syll.* ³, 762, r. 22—25.

трех послов (πρέσβεις), которым пришлось вести переговоры с Залмодегикосом, одним из вождей гетов на северо-западе Добруджи, относительно жгучего вопроса об общественных «доходах», на некоторое время захваченных этим вождем, а затем снова уступленных хистрийцам. В свете этого текста и других ему подобных, происходящих из городов западного и северного побережья Черного моря, автор рассматривает положение вещей, отразившееся в декрете в честь Агафокла, которое по существу является одним и тем же во всех документах, отличаясь в данном декрете многими новыми подробностями.

Далее разбираются отношения Хистрии с Золтесом и Ремаксосом, причем подчеркивается политическая зависимость, в которой, по-видимому, находились города добруджского побережья по отношению к последнему царю. Автор пытается дать ответ на вопрос об этнической принадлежности этого царя и найти в тексте новые аргументы в пользу положения, согласно которому Ремаксос царствовал над гетами валашской равнины. В связи с этим автор снова упоминает о связях левобережных гетов с греческими городами побережья, развивавшихся на протяжении нескольких столетий, и в общих чертах набрасывает картину того, что можно было бы назвать «общийской политикой» гетских царей в период между царствованием Дромихетеса и Биребисты. .

HISTRIA ET LES GÈTES AU IIe SIÈCLE AV. N.È.
REMARQUES SUR LE DÉCRET EN L'HONNEUR D'AGATHOKLÈS FILS
D'ANTIPHILOS

RÉSUMÉ

La récente publication d'un important document histrien, le décret en l'honneur d'Agathoklès fils d'Antiphilos (Rev. Ét. Roum., V—VI, p. 180—217 = *Historia*, XI, 1962, p. 18—28) fournit à l'auteur du présent article l'occasion de compléter dans une certaine mesure le commentaire sommaire de l'éditeur, en insistant sur quelques aspects non examinés par ce dernier. L'étude s'attache à intégrer le texte dans une série de décrets similaires datant des IIIe — IIe siècles av. n.è., en soulignant les analogies de contenu et de forme. L'auteur insiste tout spécialement sur les inscriptions relatives à la *σιτωνία* et, plus généralement, à la crise sociale et économique que traversait Histria à la fin de l'époque hellénistique, crise qui, selon lui, trouve son explication dans la place importante que tient l'agriculture dans la vie économique de la cité et dans les difficultés croissantes qu'éprouvent les habitants à exploiter le territoire rural de la ville (*χώρα*).

Touchant ce dernier problème, l'auteur, faisant état des conclusions de ses précédentes recherches, examine les rapports d'Histria et des autres villes grecques du littoral de la Dobrogea actuelle avec les « rois » plus ou moins puissants des Gètes des deux rives du Danube. Plusieurs documents locaux font allusion à ces rapports, mais le plus significatif de ces textes est le décret en l'honneur de trois ambassadeurs (πρέσβεις) chargés de traiter avec Zalmodegikos, un chef gète du

nord-ouest de la Dobrogea, le problème brûlant des « revenus » de la cité quelque temps interceptés par les Gètes, puis rendus aux Histriens. A la lumière de ce texte, et d'autres textes similaires provenant des cités de la côte ouest ou de la côte nord de la mer Noire, l'auteur analyse les circonstances reflétées par le décret en l'honneur d'Agathoklès, identiques en substance, mais diverses par l'abondance de détails avec laquelle elles nous sont décrites.

L'auteur examine successivement les relations d'Histria avec Zoltès et Rhémaxos, en insistant sur la dépendance politique à laquelle paraissent avoir été assujetties les cités du littoral envers Rhémaxos. Il tente à cette occasion de résoudre le problème de l'appartenance ethnique de ce dernier et de découvrir dans le texte de nouveaux arguments à l'appui de la thèse qui veut que Rhémaxos ait régné sur les Gètes de la plaine valaque. Dans le même ordre d'idées, l'article évoque les relations séculaires des Gètes de la rive gauche du Danube avec les cités grecques du littoral et tente d'ébaucher les grandes lignes de ce que l'on pourrait appeler la « politique pontique » des rois gètes, du règne de Dromikhaitès à celui de Burebista.
